T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	548
2. — EVRAKI VÂRİDE	548
Tezkereler	**548**
1. — Muş Mebusu sabıkı Kasım Efendiye dair Müdafaai Milliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*548*
2. — Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkında darp maddesi ile alâkalı Adliye Vekâleti tezkeresi.	*548*
3. — Şarki Karahisar Mebusu Memduh Bey hakkında katil ve sair maddelerle alâkalı Adliye Vekâleti Tezkeresi.	*548:549*
4. — Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında tecavüzatı lisaniyede bulunmak maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*549*
5. — Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin polisi tahkir maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*549*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	549
1. — Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin istidası hakkındaki İstida Encümeni Mazbatasının tesrii müzakeresine dair Dersim Mebusu Mustafa Bey ve rüfekasının takriri	*549:550*
2. — Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası.	*550:574*

Cilt : 21

78 nci İnikat 2 ve 3 ncü Celseler

YETMİŞ SEKİZİNCİ İNİKAT

22 Temmuz 1338 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati 5.15

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Hafi Celse açılmıştır.

Efendim Nihad Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatasının hafiyen müzakeresi için Heyeti Vekile cânibinden bir teklif vaki oldu. Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Efendim mazbatayı okumadan evvel, müsaade buyursanız, celsei hafiyece havale edilecek evrak vardır, bunları havale edelim. (Celsenin sonunda sesleri) Pekâla celsenin sonunda olsun. Evvela celsei hafiye zaptı sabıkını okuyalım.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YETMİŞ ALTINCI İNİKAT

19 Temmuz 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

Birinci reis vekili Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikad, zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Müdafaai Milliye Bütçesinin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakereye devam olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikad Müdafaai Milliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan etti. İskele kâhyası Yahya Efendinin esbabı katli hakkında tahkikatta bulunmak üzere Trabzona izam edilecek heyete Meclis azasından üç zatın intihabına dair İcra Vekilleri riyaseti tezkeresi kıraatle intihabın perşembe günü icrası karargir oldu ve perşenbe günü içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis
Adnan

Kâtip
İsparta
Hüseyin Hüsnü

Kâtip
Kayseri
Atıf

REİS — Efendim, zaptı sabık hakkında söz istiyen var mı?.. Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VÂRİDE

Tezkereler

1. — Muş Mebusu sabıkı Kasım Efendiye dair Müdafaai Milliye Vekâletinden mevrut tezkere.

REİS — Efendim havale edeceğimiz şeyler gayet kısadır. Müsaade buyurursanız bunları havale edelim. Zaten celse yeniden açılıyor. Muş Mebusu sabıkı Kasım Efendiye dair Müdafaai Milliye Vekâletinden bir evrak vardır. Kura çekip onu havale edelim. Kura üçüncü şubeye isabet etti.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Dördüncü şubede evrakı vardır, oraya gitsin efendim.

REİS — O halde müsaade buyurursanız, bilâkura dördüncü şubeye havale edelim. Dördüncü Şubeye havalesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

2. — Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkında darp maddesi ile alâkalı Adliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Darp meselesi hakkında Erzurum Mebusu İsmail Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevrud evrak var. Ba kura birinci şubeye havale ediyoruz.

3. — Şarki Karahisar Mebusu Memduh Bey hakkında katil ve sair maddelerle alâkalı Adliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Katil vesaireden mahkûm Karahisarı Şarki Mebusu Memduh Bey hakkında evrak vardır.

HASİP BEY (Maraş) — Onun evrakı üçüncü şubededir.

REİS — O halde müsade buyurursanız bu evrakı da üçüncü şubeye havale edelim. Üçüncü şubeye gönderilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

4. — Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında tecavüzatı lisaniyede bulunmak maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.

REİS — Tecavüzatı lisaniyeden dolayı Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında diğer evrak vardır. Onu da dördüncü şubeye havale ediyoruz.

5. — Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin polisi tahkir maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.

REİS — Polisi tahkir maddesinden dolayı Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin evrakı vardır. Üçüncü Şubeye havale ediyoruz.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin istidası hakkındaki İstida Encümeni Mazbatasının tesrii müzakeresine dair Dersim Mebusu Mustafa Bey ve rüfekasının takriri.

REİS — Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin istidası hakkındaki istida encümeni mazbatasının müzakeresi hakkında Dersim Mebusu Mustafa Beyle rüfekasının tesrii müzakeresine dair bir takriri vardır, bunu okutacağım.

Riyaseti Celileye

Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin Riyaseti Celileye takdim edip istida encümenine muhavvel ve Encümenden heyeti Umumiyeye takdim olunup kıraet ve tasvip olunan istidasının müstaceliyetle müzakeresini teklif eyleriz. 2 Temmuz 1338

Dersim	Denizli
Mustafa	Mazlum Baba
Van	Dersim
Tevfik	Mustafa
Kütahya	Kângırı
Besim Atalay	Tevfik
Ergani	Ergani
Hakkı	Sırrı
İçel	Tokat
Lûtfi	Hamdi
Kars	Kângırı
Cavid	Ziya
Erzurum	Malatya
Salih	Hacı Bedir
Erzincan	Mardin
Mehmed Emin	Esat
İstanbul	Kırşehir
Arif	Yahya Galip
Bitlis	Erzurum
Vehbi	Asım
Kırşehir	Kângırı
Rıza	Tahir
Kângırı	Kângırı
Behcet	Neşet
Bitlis	Muş
(Okunamadı	Ahmed Hamdi
Maraş	Bayid
Hasip	Atif
Ergani	Hakkâri
Mahmut Sait	Tufan
Muş	Eskişehir
Kasım	Mehmed Emin
Siverek	Ergani
Lutfi	Nüzhet
Canik	Eskişehir
Süleyman	Eyüp Sabri
İstanbul	Amasya
Ali Rıza	Rıza
Biga	Sivas
Hamdi	Ziyaeddin
Malatya	Kırşehir
Feyzi	Sadık
Karahisarisahip	Eskişehir
Ali	Hüsrev Sami
Saruhan	Çorum
İbrahim Süreyya	Dursun
Saruhan	Karahisarısahip
Avni	Ömer Lütfi
Edirne	Niğde
Şeref	Mustafa Hilmi
Niğde	Kastamonu
Mehmed Ata	Hasan Sabri
Konya	İstanbul
Arif	Ahmed Şükrü

REİS — Bunun ilk celsei hafiyede müzakeresini kabul edenler..

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarisahip) — Hayır efendim; celsei aleniyeye aittir. Çünki evvelce celsei aleniyede mevzubahs olmuştur. İntihaba aittir. Bunun alenî müzakeresi lâzımdır.

REİS — Efendim istida Encümeninin mazbatası celsei hafiyede okunmasını işaret ediyor, onun için.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Celsei hafiye teklif eden arkadaşlar esbabını izah ettikten sonra riyaset reye vazeder. Bir defa esbabını izah etsinler.

REİS — Esbabını şimdi izah edecek arkadaş var mı? (Yok sesleri) O halde celsei hafiyede olmasını kabul ediyor musunuz? (Hayır sesleri) Kabul edilmedi. O halde celsei aleniyede müzakereye koyacağız.

2. — Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Nihad Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası vardır okunacak.

Adliye Encümeni Mazbatası

Nüfuzu memuresini suiistimâl ve hilâfi kanun muamele icra etmek maddesinden dolayı işden el çektirilen Elcezire kumandanı Nihad Paşa hakkında icra kılınan işbu evrakı tahkikiye liecelüttetkik heyeti umumiyede Encümenimize tevdi kılınmakla mütalaa ve tetkik olundu.

İcra kılınan tahkikata nazaran müşarünileyhin hilâfı kanun olmak üzere icra eylediği beyan olunan efâl, İslâmlardan bedeli nakdi almak ve rüesayı aşair ile ağavattan hediye alıp ve hediye vermek ve hayvanatını askerlere ray ettirmek ve mal sandıklarına zabit ikamesile memurine maaş verdirmemek ve bazı kesanı memleketlerinden uzaklaştırmak ve gasbedilen nukudunu ahaliye tazmin ettirmek ve orduya odun vereceği bahanesile Yümni Beyi askerlikten tecil eylemek ve münakasaya koymaksızın erzakı askeriyeyi hanesinde ihale eylemek ve poliçe muamelâtında kayın biraderini dahi teşrik etmek ve sahte vesika vererek bir zabiti İstanbula göndermek ve Nusaybin kaymakamı Kadri Beyi himaye eylemesi yüzünden Gümrük varidatının tenakuşuna sebebiyet vermek ve Mardin Mıntıka Kumandanı Hüseyin Beyin bütün suiistimalâtına karşı himaye eylemek ve eshabı cinayattan Haçor ve rüfekasını para mukabilinde affeylemek maddelerinden ibarettir.

Evrakı mevcuda münderecatına ve müşarünileyhin vermiş olduğu cevaplara nazaran İstanbul'un düveli mutelife tarafından işgali ve harekâtı milliye dolayısile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Anadoluda teşekkülü üzerine tahrikâtı ecnebiyeye pek müsait olan Elcezire kıtasını milli ceryana istinaden hüsnü suretle idaresi vesairevi mutazammın Heyeti Vekile kararı ile Büyük Millet Meclisi Riyasetinin 27/6/1337 tarihli talimatnamesi ahkâmına tevfikan Nihad Paşa bir takım vezaif ile Elcezire kıtasına memur tayin edilerek izam kılınmış ve memuriyeti müddetince muamelâtı, mahallinin kabiliyeti ve zamanın ceryan, efkârın icabatına tevfik hareket ederek temini asayiş ile, ordu teşkil ve techiz ve ilbas eylediğini ve bütün icraatını halkın emniyeti mütekabilesine ve hükümeti milliyeye merbutiyetlerini temine ve mali muamelâtı dahi veridat nisbetinde idaresine ve ordunun teçhiz ve ilbası hususunda ittihaz ettiği tedabiri, zamanın icabatile tevfik eylemeğe hasrederek, usulü muvaffakiyeti temin eylediğini ve icraatı umumiyesini Büyük Millet Meclisi Hükümetinin evamir ve talimatına tevfik hareket eylemekten ibaret olduğunu ifade eylemiş ve encümenimiz dahi, tahkikatı hazıranın heyeti umumiyesi itibarile mahiyeti meseleyi tavzihce kâfi olduğu kanaatında bulunmuş olmakla Heyeti umumiyeye arz olunur. 15 Temmuz 1338.

Adliye Encümeni Reisi	Mazbata Muharriri
Canik	Ertuğrul
Emin	Mustafa Kemal
Kâtip	Aza
	Karahisarisahip
	İsmail Şükrü
Aza	Aza
Siirt	Kırşehir
Mustafa Basri	Sadık
Aza	Aza
Karahisarı Şarki	Niğde
Vasfi	Mustafa Hilmi
Aza	Aza
Kayseri	Maraş
Sabit	Mehmed Hasip

REİS — Encümen namına söz söyliyecek var mı? MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Efendim Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa hakkında vukubulan ihbarat üzerine Müdafaai Milliye Vekâletince icra kılınan tahkikat neticesinde Müşarünileyhin mucibi mesuliyet bir hali olmadığına karar verilmiş, Meclisi Ali bu kararın bir kere de Encümeni Adliyede tetkikine lüzum göstermiştir. Bu suretle de Adliye Encümeni evrakı tetkik etti ve zabıtta da muharrer olduğu on yedi, on sekiz kadar cürüm isnad olunduğu görüldü. Cürümlerin sureti ikaını tespit etmezden evvel Heyeti Vekile kararı ile Reis Paşa Haziretleri tarafından müşarünileyhe verilen talimatı okuyacağım.

Kürdistan hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyetinin Elcezire cephesi kumandanlığına talimatıdır.

1. Tedricen bütün memlekette ve vasi mikyasta doğrudan doğruya halk tabakatının alakadar ve müessir olduğu surette idarei mahalliyeler ihdası siyaseti dahiliyemiz icabındandır. Kürtlerle meskûn menatıkta ise hem siyaseti dahiliyemiz ve hem de siyaseti hariciyemiz noktai nazarından tedricen mahalli bir idare ihdasını iltizam etmekteyiz.

2. Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tahmin olunduğuna göre Kürtlerin bu zamana kadar idarei mahalliyeye ait teşkilâtlarını ikmâl etmiş ve rüesa ve müteneffizanı bu gaye namına bizim tarafımızdan kazanılmış olması ve reylerini izhar ettikleri zaman kendi mukadderatlarına zaten sahip olduklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yaşamaya talib olduklarını ilân etmelidir. Kürdistandaki bütün mesainin bu gayeye müstenit siyasete tevcihi Elcezire cepesi kumandanlığına aittir.

3. Kürdistanda Kürtlerin Fransızlar ve tahsisen Irak hududunda İngilizlere karşı husumetini müsellâh müsademe ile gayri kabili tadil bir dereceye vardırmak ve ecnebilerle Kürtlerin itilâfına mani olmak, tedricen mahalli idareler tesisi esbabını ihzar etmek ve bu suretle kalben bize merbutiyetlerini temin etmek, Kürt rüesasının, mülki ve askeri makamatla tavzif ederek, bize merbutiyetlerini tarsin etmek gibi hututu umumiye kabul olunmuştur.

4. Kürdistan siyaseti dahiliyesi Elcezire cephesi kumandanlığı tarafından tevhid ve idare edilecektir. Cephe kumandanlığı bu bapta Büyük Millet Meclisi Riyaseti ile muhabere eder. Vilâyetler tarafından takip olunacak hattı hareketi tanzim ve tevhid edeceğinden rüesayı memurini mülkiyenin bu hususta merci de cephe kumandanlığıdır.

5. Elcezire cephe kumandanlığı, idari ve Adli veya mali tadilât ve islâhata lüzum gördükçe bunun tatbikini hükümete teklif eder.

Elcezire cephesi kumandanı Mirliva Nihad Paşa Hazretlerine.

Zata mahsustur.

Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından zatı devletlerine mahsus olmak üzere Kürdistan hakkında tanzim edilen talimat berveçhi belâ tebliğ olunur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Bir şey soracağım efendim. Nihad Paşanın çalınan eşyası ne miktar imiş? (O meseleye gelmedik daha sesleri)

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Buyurduğunuz meseleyi diğerlerini arz ederken, arz edeceğim. Şimdi efendim birinci maddeyi teşkil eden İslâmlardan bedeli nakdi almak meselesi.

Hakikaten bir senelik müecceliyeti askeriye vergisi olmak üzere İslâmlardan 300 lira bedeli nakdi alınmış ve bunun esbabını sormuşlar 1336 senesinde hükümeti milliyenin vaziyeti maliye, vaziyeti askeriyesini nazarı dikkate alarak, her tarafta olduğu gibi paranın mevcudiyetine binaen müecceliyeti askeriye namı ile mükemmel bir ordu teşkil etmiş ve orduyu ilbas ve iaşe etmiştir. (Hangi orduyu sesleri) Efendim kendisi bu suretle yaptım diyor.

VEHBİ EFENDİ (Bitlis) — Hangi orduyu, kaç kişilik orduyu? Müştekileri niçin çağırmadınız?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Heyeti celileniz hakimsiniz. Bizim de fikrimizi almak lâzım gelirdi (Gürültüler)

BİR MEBUS BEY — Encümenin noktai nazarını söyleyiniz, siz okumuşsunuzdur evrakını.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Müdafaasında; ordunun gösterdiği lüzuma binaen, parası olmadığına binaen bu paraları aldım. Çünki askerleri iaşe ve ilbas imkânı olmadığından lüzum gördüğüm efradı aldım ve bu efraftan hem dahili zıraati iaşeyi temin ettim, hem de dahilin inzibatını temin ettim. Hem de ordunun iaşesi için bir miktar para aldım, diyor.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Bir şey söyliyeceğim efendi. Arkadaşlar diyor ki; müdafaası okunmasın. İhtimalki şubede bulunan arkadaşlar görmüşlerdir. Fakat diğer şubedeki arkadaşlarımız meselenin şeklini bilmiyorlar. Onun için okunması lâzımdır ve hepsi okunsun, ki bizce kanaat hasıl olsun.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Pek çoktur efendim, bitmez tükenmez.

BİR MEBUS — İncir çekirdeği doldurmaz.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendim malumattar olmazsak ne üzerine karar vereceğiz.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim bunun emsali vardır. Nurettin Paşa hakkında da böyle olmuştur. Suâller sormuşlardır, cevapları verilmiştir. Lâalettayin bir mazbata ile, yahut mazbata muharririnin söyliyeceği şeyle bir fikir hasıl olmaz. Böyle bir zatın leyhinde, aleyhinde karar vermek doğru değildir. Hakkı tasdik edeceğiz. Bir gün devam etsin, iki gün devam etsin tek netice hallolunsun.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müdafaasını aynen dinliyelim efendim.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Heyeti Vekile Elcezire cephesinde ne gibi hususiyet görmüştür ve neden bu gibi talimata lüzum görmüştür? (Sonra sadaları) Bunun hakkında encümen ne kanaat edinmiş? Bunu sormak istiyorum.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — O, hükümete ait bir meseledir.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Şu halde Heyeti Vekile cevap versin efendim. Ne gibi hususiyet vardır? Biz böyle bir hususiyet görmedik efendim.

REİS — Efendim bir kere hulâsayı dinliyelim.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Bu talimat hakkında Adliye Encümeni ne fikir edinmiştir?

REİS — Efendim müdafaanamesi bertafsil okunsun dinliyelim.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Evvelemirde Adliye Encümeni ne karar edindi, bu talimat hakkında? (Sonra söyler sesleri)

MEHMED BEY (Biga) — Adliye Encümeni talimat hakkında söylüyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim Adliye Encümeni mazbata muharriri bittabi encümenin noktai nazarını izah eder, bu izahat bittikten sonra kâfi gelmediği takdirde o vakit evrakın okunmasına lüzum görülür.

REİS — Rica ederim, mazbata muharririnin söz söylemesine meydan vermiyoruz, evrakı okutuyoruz, mütemadi gürültü devam ediyor. Bir defa mazbata muharriri encümenin noktai nazarını söylesin, kâfi gelmezse o zaman evrakı okuruz.

Müsade buyuruluyor mu efendim, mazbata muharriri izahat versin kâfi gelmediği takdirde bütün evrakı diğer bir celsede okuruz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — İslâmlardan bedeli nakdi meselesini arzettim.

İkinci mesele aşairden ve rüesasından ağavattan hediye alıp vermek meselesi. Nihad Paşanın bu bapta vermiş olduğu ifadede; aşair rüesasına hükümet namına hediye alıp vermek âdatı aşiret iktizasından olduğu için bu suretle kendisine bir takım hayvanat verildiği ve kendisi de bilmukabele savatlı gümüş olmak üzere tüfekler verdiğini söylüyor.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ne tüfeği vermiş, kimin malı imiş ne suretle vermiş?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Efendim tüfekler, askeri tüfekleridir. Askeri deposundan alınmış verilmiştir. Miri maldır ve gelen malı da miriye vermiş. Bunu alıp verdiğini kendi ikrar ediyor.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Hayvanatın miktarı nedir?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Hükümet namına alıyor. (Şiddetli gürültüler)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim müzakere mi ediyoruz. Muhavere mi? (Gürültüler)

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu gürültüden ne mazbata muharriri bir şey ifade edebiliyor ve ne de bir şey anlaşılıyor. Mazbata Muharriri Beyin sözlerini anlıyamıyorum. İşitemiyorum. Binaenaleyh bu karışıklık, gürültü içerisinde karar vermek zannederim doğru olamıyacaktır. Kararımızda isabet olamıyacaktır. Onun için Meclisi âlinin sükûnetle dinlemesini rica ederim.

Sonra efendim; Müdafaaname okunup sonra müzakere edilmesini teklif ederim.

NECİP BEY (Ertuğrul) — Efendim; suâller sonraya talik edilsin.

OSMAN BEY (Kayseri) — Reis Bey; hiç bir şey işitemiyoruz.

REİS — Efendim susarsanız işiteceksiniz, rica ederim müsade buyurun.

Efendim malumu âliniz encümen mazbatası gelmiştir ve mazbata muharriri beyefendi encümen namına izahat vermek için burada söz söylüyor. Biraz sükûneti muhafaza ederseniz söylediklerini işliteceksiniz. Bu izahatı kâfi gelmezse bütün evrakı okuyacağız.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Nasıl arzu ederseniz. Mazbatayı tekrar okuyayım mı? (Hayır sesleri) (Müdafaayı dinliyelim sesleri)

EMİN BEY (Canik) — Müsaade buyurunuz efendim; encümen icabeden tetkikatı yapmıştır ve neticei tetkikatında elde mevcut olan talimatnameye nazaran ve iddia olunan mesail ile ona karşı alınan cevaplar nazarı dikkate alınarak binnetice ekseriyetle bu tahkikatın kâfi olduğuna karar vermiştir. Binaenaleyh şurada izah veya müdafaa edilecek şu veya bu cihetin izah suretinde söylenecek sözler ihtimalki bu adamcağızın aleyhine bir fikir hasıl ettirir. Çok rica ederim, evvelâ müdafaanamesi okunsun, ondan sonra onun üzerinde müzakere cereyan eder.

REİS — O halde efendim, Encümen Reisi müdafaanamenin okunmasını teklif ediyor.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Okunması lâzımdır, anlıyacağız, hiç kimse günaha girmez hepsini anlıyacağız.

REİS — O halde müsaade buyurursanız müdafaasını okuyalım. (Hay, hay sesleri). Efendim baş-

tan aşağıya müdafaanameyi okuyoruz. İsnat olunan şeyi okuyacağız. (Gürültüler) Efendim rica ederim sükûneti muhafaza ediniz.

ATİF BEY (Bayazit) — Burada okunandan da yekten bir fikir hasıl edinilemiyecektir. Şubelerde okunsun. Beş şubemiz vardır, orada okunsun. (Şiddetli gürültüler)

REİS — Müdafaanameyi okuyoruz.

«Cepheye memur olduğum tarihten itibaren bir sene zarfında 38 961 adet maa kasatura tüfek, ayrıca 38 402 muhtelifül cins kasatura ve süngü 11 000 000 on bir milyon piyade cephanesi, muhtelif çapta bütün teferruatı ile 18 kıta obüs sahra, cebel ve tayyare topu (971 732) atım muhtelif çapta top mermisi, 79 kıta maateferruat makineli tüfek 2 969 parça makineli tüfeklere ait imlâ vesaire makineleri, bir çok bomba. Sivas ve Maraş'a sevk olunmuş ve cephe mıntıkasındaki perakende mühimmat kâmilen büyük depolara celb ve ittihar edilmiştir. İmdi beher kilosuna 5 - 7 para ücreti nakliye verilen işbu mühimmatın vasi cephe mıntıkasının her tarafından celb ve cemiyle Sivas ve Maraş'a sevkinin masarifi mecmuası ve bir de cepheye nakliyat parası olarak banka ile gönderilen ve bir kısmı Sivas'ta onuncu kolordu ahzı asker heyetince tevkif olunan 50 bin lira miktarındaki meblâğ mukayese buyurulursa, tecil ianesinin nasıl bir maksadı meşru ve mübreme sarf edildiği takdir buyurulur ümidindeyim.

Cephenin vaktinde yetiştirdiği cephanenin İnönü muharebatının kazanılmasında bir âmili müessir olduğu Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaretinin cepheye vuku bulan işaratından anlaşıldığı cihetle cephenin her tarafca zaten alınmakta olan tecil ianesinin sureti cibayetinin tanzim ve hüsnü istimali emrinde müttehaz tedabiri idarinin derecei isabeti anlaşılır. Cepheye tarihi muvasalatımda tesellüm ettiğim çıplak, perişan orduyu, tesis ettiğim imalâthaneler sayesinde en muntazam ordular derecesinde giydirmeğe ve asker ve zabitanın ahvali ruhiye ve maneviyelerini yükselterek muntazam bir ordu vücude getirmeğe ve bu suretle yar ve ağyar karşısında hükûmeti milliyenin satvet ve şevketini iraeye muvaffak olduğumu tahdisi nimet sırasında kemâli fahr ile arz eylerim.

Garp cephesine vuku bulan cephane ve mühimmat nakliyatının (11) numaralı bir kıta cedveliyle cephenin bir piyade, bir suvari ve bir nakliye bölüğünün fotoğrafilarını ve tesis ettiğim imalâthanede dokunan kumaşların birer nümunesini de askerin derecei intizamına bir fikir peydası için leffen takdim ediyorum.

Hükûmeti milliyenin cephem mıntıkasını tesis ve takviyesi gayesine matuf ve berveçhi maruz müsmir tedabiri idariyemin (tecil ianesi ahzı) - diğer cepelerde dahi tatbik edilmiş olması ile - yalnız bendeniz için mucibi muahaze ve mesuliyeti ahvalden addedileceğine inanmak istemem. Hükûmeti adilei milliyemizden böyle bir zuhul sadır olamıyacağına kaniim.

2. Tarafınızdan ahaliden bazılarına ve bilhassa rüesayı aşaire, üzerinde «Elcezire kumandanı Nihad Paşanın yadigârıdır» yazılı tüfekler ihda edilmiş ve birtakım kimselere de iftihar madalyaları ita olunmuş.

C : Mütarekeden itibaren Fransız ve İngiliz zabitanının cephe mıntıkasında cevelân ile bilhassa Fransızların Urfa, İngilizlerin de Elcezire çölünde, Mardin, Midyat, Diyarbekir, havalisindeki aşairi urban ve ekrad rüesasını hükûmeti Osmaniyenin parçalandığına ve ordusunun silâhtan tecrid edildiğine ikna ettiklerini gördüm. Cepheye muvasalatımla beraber Bağdat'a kadar Mabeynennehreynde dolaşan urban ve İngiliz ve Fransızlarla temas etmiş olan aşairi ekrad rüesasına matbu ve gayrı matbu beyannameler ve memurlar göndererek hükûmeti milliyenin ve Hilâfetin ahvalinden ve düşmanlarımızın İstanbul, Anadolu, Adana, Suriye ve Irak'ta İslâma karşı yaptıkları mezalimden bahs ve hükûmeti milliyemizin amâli diyanetkâranesini şerh ve izah ve satveti hükûmetin harbi umumiden evvelkinden daha yüksek olduğunu ve cepehatı muhtelifedeki muvaffakiyetleri neşir ve işaa ettirmeğe başladım.

Bunu müteakîp her taraftan ve bilhassa çölden bir çok rüesayı aşair Irak ve Musul'daki ihtilâl cemiyetlerinden murahhaslar bizzat hükûmetin mevcudiyetini görmek için Diyarbekir'e gelmeğe başladı. Hükûmetin ziyaretine şitap eden rüesaya hil'at giydirmek veya atiyye ile taltif eylemek hükûmetimizin asırlık ananesi ve aşair ve kabailin mevcudiyeti kadar eski bir adetidir. Fakat Diyarbekir'de Rüesaya verilebilecek ve hükûmetimizin şeref ve haysiyetiyle mütenasip düşecek kıymet ve nefasette kâfi miktarda meşlah ve teferruatını tedarike imkân yoktu ve mevcut mesture akçasının gayet muktesidane sarfı mecburi idi.

Aşair nezdinde silâhın da kiymettar ve makbul bir hediye olduğunu bildiğim cihetle, rüesaya silâh hediye etmeği her surette muvafık buldum. Verilen silâhların üzerinde «Nihad Paşanın yadigârıdır» değil, meselâ (Şemmere şeyhulmeşayihi Asbini Ferhan Paşaya ordu namına yadigârdır) yazılı küçük birer gümüş levha vardır.

Evvelâ mevcut filintaları verdim, malum olduğu üzere halkın elinde bu gün umumiyetle miri uzun tüfekler olduğundan filintalar suvari kıtaatımıza bile verilemeyip âdeta teslihat kadrosundan hariç addedilmiştir. Rüesadan bazıları uzun tüfekten daha ziyade memnun kalacakları söylendiği cihetle bu gibileri dahi tebdile mecbur oldum. Verdiğim uzun tüfekleri hariçten vesaiti hafiye ile satın aldırdığım sürgü kollarını kullanarak cephede mevcut mekanizmasız muattal silâhlardan intihap ettirdim. Yalnız cephe esliha tamirhanesinde cilalatarak zahiren müceddet hale koydurdum. Bu suretle ordunun esliha kuvvesine nakise iras etmedim. Bilâkis mübayaasına devam ettiğim mekanizmalarla silâh mevcudunu tezyid ettim. Bu gün cephedeki silâh mevcudu esliha kuvvesindeki miktardan bir kaç yüz fazladır.

Rüesaya verilen markalı tüfeklerin miktarı ise, bendeniz infisalen Sivas'a geldikten sonra Müdafaai Milliye Vekâleti istifsarına cephe kumandanlığı vekâletinin cevabında 71 silâhtan ibaret olduğu kuyudata müsteniden bildirilmektedir. Buna ait olan şifre sureti musaddakasını (mim) işareti ile melfufat meyanında takdim ediyorum. Bu miktara kırk ve azami elli kadar, markasız düveli ecnebiye muhtelif sistem tüfekleri ilâve edilmelidir.

Sivas vilâyetinde serzedei zuhur olan Yenihan ve Ümraniye hadiseleri üzerine usattan silâh toplanmaya başlanması, hükûmeti milliyenin Kürtlerin silâhlarını toplayacağız suretinde işaa edilmiş ve bu şayiat cephe mıntıkasında bir galeyan vücuda getirmiştir. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ile cephe arasında bu bapta muhaberat mesbuktur. Erkânı Harbiyei Umumiye dosyalarından suretleri alınabilir. Bu hadisenin 1326 senesinde Arnavutlukta bilmiyerek ihdas ettiğimiz vakaya müşabehetini ve tevessu etmek istidadında olduğunu görerek merkez ordusu mıntıkasında tatbikine başlanan bu icraatın cephe mıntıkasında teşmilinden sarfı nazar buyurulmasını Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden musırrane rica etmiştim. Bir taraftan da mıntıkamda dünyaya gelen her erkek çocuk için ebeveyninin bir silâh tedarik ederek beşiğinin başı ucuna asması hükûmeti milliyenin ehassı emeli olduğunu ve hükûmetin müslümanların silâhını toplamak değil, bilâkis lüzumunu hissettikçe ve meselâ teşkil olunan kuvayı milliyeye ve hizmeti mesbuk ve sadakati tebeyyün edenlere taltifen bittercih silâh vermekte olduğunu işaa ederek galeyan maruzu teskine hizmet ettim.

«Şemmer aşireti şeyhulmeşayihi Âs ibni Ferhan Paşayı ve oğullarını birer silahla taltif ettim. Buna mukabil mumaileyhin torunu bulunan ve mütarekeden beri İngilizlere hizmet edip Nusaybin'e kadar olan sahada başı boş dolaşarak İngilizlere tabi olmak istemiyen urbana taslit edilen «Dehham bini Hadiyi Cebve, Tayyı ve mıntıkamızda bulunan Kerkeri aşairi üzerine tasalluttan Çölde hükûmetin nüfuzunu tesis ettim ve aşairi mezkûrenin bu vesile ile hükûmeti milliyeye merbutiyetini temin eyledim. Aneze aşireti rüesasından Müzvidi bini Kâşişi taltif ettim. Fakat çöldeki diğer küçük aşair üzerine ötedenberi merkumun vaki olan gazve ve tecavüzlerini durdurdum. Ve kendisini bir kısım aşireti ile bizzat Diri zorda Fransızlara ve taraftarları olan müchime karşı fiilen kullandım.

Dirizor'un şarkında ve Fırat vadisinde Ebukemâl ve Âne ve Rave taraflarında cevelân eden akkidân aşireti rüesasını bir kaç tüfek, dört Osmanlı Sancağı ve bir kaç madalya vesair hedaya ile taltif ettim. Lakin bunları Fransızlarla daimi surette muharip bulundurarak Fransızları Fırat vadisinde üç defa ciddi hezimetlere uğratmaya (Erkânı Harbiyei Umumiyede cebhenin harp raporlarına müracaat buyurulsun.) ve ceman üç dört yüz Fransız askerini katil ve imha ve bir kısım esir ettirerek iki topla 18 mitralyüz ve bir çok esliha, mühimmat ve nakliye hayvanlarını iğtinam, on tayyarelerini tahrip ettirmeğe muvaffak oldum. Bu veçhile Fransızlara Anadolu hükûmeti ile uyuşmadıkça çöle hâkim olamıyacaklarını acı tecrübelerle anlattım.

Cebve aşireti şeyhulmeşayihi Muslit Paşayı ve biraderi Alessultan maaş tahsisi ile ve oğullarının ve ikinci derece kabail rüesasını bir kaç silâhla taltif ettim. Fakat Nusaybin'den Dirizor'a kadar olan Habur nehri vadisinde yaşıyan Cebve aşairini Fransızların her türlü vadüvaitlerine ve meşayihe külliyetli maaşlar tahsisine rağmen - bu bapdaki Fransız vesaiki cephe dosyalarında pek çoktur. - Fransız tarafını iltizamdan men ve hükûmeti milliye irtibatında tutarak Habur vadisinde nahiyeler tesis ile tekâlifi hükûmeti (Aşar) tahsil ettirdim. Cepheden infikâkim sırasında Fransızlarla itilâf ettiğimizin her tarafta şuyuuna rağmen, Cebve aşairi içinde aşar memurlarımız ifayı vazifeye deva mediyorlardı.

Habur vadisinde tesis olunan nahiyeler, Hasipce, Fedgami, Suver nahiyeleridir. Viranşehir ile Mardin arasındaki aşairi ekradın maruf rüesasına Dirikli, Hacı Necim, Salih ve Davud ağalarla oğullarını ve ikinci derecede bir kaç agvatı birer silâhla taltif ettim. Fakat Mili rüesası 1336 ağustosunda Viranşehri

zaptederek ilânı isyan ettiği zaman, Dirik aşairinin Paşa zadelere iltihakına mani oldum ve Karaca dağdaki takıbata iştirâklerini temin ettim. Muahharan da Mili rüesası paşazadeleri cebeli Abdülaziz'de ikinci tediplerinde ve 16 Haziran 1337'de Resülayn kasabasına Fransızlarla beraber hini tecavüzlerinde silâhları ve iaşeleri kendilerine ait olarak bu ağaların üç, dört yüz atlı ile Resülayın'da kuvayı askeriyeye iltihak ve hizmetlerini temin ettim.

1336 senesi nihayetlerinde Midyat'lı Haço isyanının teskininde kuvayı mevcudei müsellahaları ile takip müfrezelerimize iltihak eden aşair rüesasından Çelebi, Gercüş'lü İbrahim, Amerikan aşair rüesasından Ahmed Süleyman, Habzi beyin aşiret reisi İzzettin ile bir kaç ekaribini silâhlarla taltif ettim. Fakat bu sâyede harbi umuminin tehcir devirlerinde üzerlerine iki alay asker sevk olunduğu halde hiç bir muvaffakiyet ihraz edemiyen ve bu defa Haço ile birleşmiş olan Midyat kazası süryani asilerini dağıtmaya ve bir daha o mıntıkada baş kaldıramamalarını bu rüesa marifetile istihsâl ettim.

Midyat'la Siirt arasında Arapyan aşiret reisi Çelikli Abdülkerim'i celb ve tatyib eyledim. Fakat mumaileyh Dicle tarikile Musul'a yapılan ve mühim bir varidat teşkil eden kereste nakliyatının, mıntıkasından selâmeti imrarını temin ettiği gibi, Diyarbekir'li Cemil Paşa Zadelerden Ekrem'i Musuldaki Nemrud Mustafa'ya iltihak etmek üzere firar ederken derdestle cepeye teslim etti.»

REİS — Efendim, okunacak evrak çoktur. Tensip ederseniz, beş dakika teneffüs için celseyi kapatıyorum.

Kapanma Saati : 4,10 (sonra)

İKİNCİ CELSE

Açılma saati : 4,15

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim celse küşad edildi.

Nihad Paşanın müdafaanamesinin kiraatine devam olunacaktır.

«Cephe mıntakasında müfrit Kürtçü tanılan ve İngiliz binbaşısı Tuvbel refakatinde kürt rüesasını ziyaretle ifsadeden ve Kürtçülük tohum ve fesadını saçan Ekrem'in bir Kürt aşiret reisi tarafından tutulması siyasete mühim addolunabilecek, dahilî siyasetimiz vekayidendir.»

Siverek Belediye Reisi Mehmed Emin Efendiyi bir filinta ve madalya ile taltif ettim. Çünki mumaileyh orduya üç, dört nakliye esteri teberru ettiği gibi, Garp cephesine vuku bulan efrat sevkiyatımızın Siverek sancağı dahilinde iaşelerini tanzim ve teshil ve Siverek'te her levamımı ile mükemmel bir revir vücuda getirdi ve cephenin Siverek'ten sadeyağ, yün, çorap gibi mübayaatında ve teşkil olunacak suvari alayları için hayvan tedarikinde hizmet ve fedakârlıkları meşhud olmuştu.

Nusaybin kaymakamı Kadurik'i bir madalya ile taltif ve Anadolu Ajansı ve vilâyet gazetesile ilân ederek takdir ettim. Çünkü mumaileyh Habur vadisinde Ahsecebe mevkiine ikame ettiğim 200 insan ve 100 hayvan mevcutlu müfrezei askeriyenin bir aylık iaşesini teburru etti. Cephe askeri için otuz bin arşın yazlık İngiliz kumaşını, beher arşınında madenî onar kuruş hazineyi müstefid etmek suretile Musul'dan celp ve cephe için yirmi bin yapağıyı, beher okkasında madenî beşer kuruş nefi hazine ile temin ve tedarik etti.

Elâziz askeri müteahhidi Şededе zade Fehmi Efendiyi bir filinta ile taltif ettim. Çünki mumaileyh senelerden beri askeri müteahhidi olup emsalinden hiç biri kendi derecesinde fedakârlık göstererek asker müteahhitliğini ifa edememiş ve kendisi verdiği erzakın nefaseti ile daima ciheti askeriyeyi memnun etmiştir. Benim cepheye vusulümde Elâziz'deki taburla askeri hastanenin müteahhidi olan Fehmi Efendinin yirmi beş bin lira matlubu teraküm etmişti. Bir

taburla bir hastanenin idaresinde yirmi beş bin lira matlubu teraküm etmek ne demek olduğu takdir buyurulur zannederim. - 1336 ve 1337 senelerinde mukavele şeraiti dairesinde tediyet yapılamadığından iflâs derecesine gelen bu müteahhit, benim tavsiyem üzerine, taahhüdünü ifaya devam etmiş ve bu suretle orduya ve dolayısile hükûmeti milliyeye en nazik ve buhranlı zamanlarında ibrazı fedakâri ve hizmet etmiştir. İnfikâkim tarihi olan teşrini sani 1337 de ciheti askeriye Fehmi Efendiye yirmi bin lira yine medyun bulunuyordu.

Hizmet ve fedakârlıkların takdiri devletin muktezayı şen ve şerefi ve icabatı adaletidir. Bundan suhul göstermek memlekette fedakârlık hissini imha eder. Âcizlerinin hep taltif ve takdir ettiğim rüesa ve eşhas minküllilvücuh emsali meyanında sadakat ve fedakârlığı ile temayüz etmiş ve cümlesi hükûmeti milliye hesabına kazanılmış kimselerdir.

1336 senesinde Anadolunun her tarafında Müdafaai Hukuk Cemiyetlerince vesair makamatça teşkil olunan kuvayı milliye kıtaatına binlerce silâh veriliyordu. Alelekser ilk müsademeyi müteakîp firarla dağılan bu efrat bütün teçhizatı ile beraber silâhları da götürüyordu. Bendeniz rüesaya hediyeten verdiğim bir miktar silâhla tesis ettiğim hüsnü münasebet sayesinde işbu rüesayı binlerle mevcudundaki müsellâh aveneleri ile beraber fikri iftirak besliyen dahili asilerle harici düşmanlara karşı kıtaatı askeriye, kumanda ve refakatte istihdama muvaffakiyetim ve bunun dahil ve hariçteki tesiratı siyasiyesi mukayese ve teemmül buyurulursa işbu hedayanın mahalline masruf olduğu teslim buyurulur.

İftihar ve harp madalyalarını verebilmek ise ordu kumandanlarının dairei salâhiyetinde bir keyfiyet olduğu gayrı kabili itirazdır.

3. Haziran ve temmuz aylarında mal sandıkları hilâfı salâhiyet olarak mürakabe altına alınmış.

C: Cephenin 1336 ve 1337 seneleri ahvali maliyesini gösteren ve (I) inci maddenin (I) numaralı merbutatı meyanındaki cedvelde görüldüğü veçhile 1336 senesi nihayetinde cephenin emvalden tahsil olunamıyan matlubatı (550) bin küsur lira idi.

1337 senesine mahsuben her ay verilen havalelerde emvalin derecei istitaatı nazarı dikkate alınmadan tertip olundukları cihetle tahsil olunamayıp senei merkume ilk aylarında cephe bir seneden beri efradına maaş verememiş, zabitanın beş aylıkları teraküm etmiş, buhranı iaaşe haddi marufu aşmıştı. Şöyle ki - asker, hayvanatın yemlerinden kat etme suretile nısıf istihkak arpa ekmeği yiyor, hastalar da pirinç yerine buğday kırması ile iaşe olunuyordu. Fırka ve kıta kumandanları tesisi inzibattan izharı aczile hizmetten afivlerini talebediyorlar ve zabitandan sevki zururetle istifa edenler birbirini velyediyordu. Bu ahvelin tasviri sadedinde Müdafaai Milliye Vekâletine vuku bulan meyusane müracaatım vekâleti müşarinileyha dosyalarının tetkikile tebeyyün eder.

1337 senesinin üçüncü ayında senei sabıktan müdevver mebaliğ ile cephenin matlubatı bir milyon liraya reside olmuştu, ki o tarihlerde (Urfa livası hariç) cephe mıntakasının ağnam, düyunu umumiye, gümrük rüsumu; cephe iaşesine hasr ve tahsis edildi. Malum olduğu üzere ağnam rüsumu çöl mıntakasında daha şubat ayında tahakuk ettirilir. İşbu rürumu selâsenin, düyunu umumiye rüsumu da haizi ehemmiyet bir yekûn tutmuyordu.

1336 senesinin nihayetlerinde Musul üzerine tertip olunup Midyat'ta Haço isyanı sebebile teehhur eden ileri harekât hazırlıklarımıza İngilizler kesbi vukuf ettiklerinden Musul ile cephe mıntakasının münasebatı ticariyesini kat etmiş bulundukları cihetle, ancak kaçak suretile çölü dolaşıp gelen emtiayı ticariye memurini rüsumiye ve mülkiyenin gevşekliklerinden bilistifade gümrük resminden kaçırıldıkları sebebile Cezairei ibni Ömer, Nusaybin ve Mardin gümrük hasılatı da hiç mesabesinde idi. Musul tarafının kapanması ile muamelâtı ticariye Halep cihetine intikâl etmiş idi ise de Urfa sancağı gümrük hasılâtı Maraş'taki ikinci kolorduya tahsis edildiğinden bu rüsumu selâsenin tahsisi ile dahi buhran izale edilememiş idi.

Yeniden Müdafaai Milliyeye vuku bulan müracaatlarım üzerine 12 haziran 1337 tarihinden itibaren cephe mıntakasında yanlış leyli mektepler ve hapishaneler iaşe ve tenviriyesinden mada hiç bir tarafa tediyat yapılmayıp varidatı mahallinin emre amade tutulması tutulması Maliye Vekâletinin bilumum mal memurlarına ve Müdafaai Milliye Vekâletinden de cepheye tebliğ edildi.

Cepheye mahsus olan rüsumu selâsenin henüz cibayet edilemiyen miktarı neden ibaret olduğu bilinmek ve ona göre idarei askeriye tanzim kılınmak için cephe mıntakasındaki memurini maliyeden malumatı mevsuka talep ettim. Memurini maliyenin kısmı ekserisi bu talebi layıkile ısga etmediği gibi, bazı yerlerde ve meselâ Lice mal memurunun ve Cezire, Nusaybin rüsumat memurlarının; maliyenin 12 haziran 1337 tarihli tamimine rağmen sandıklarında mevcut mebaliği derhâl memurin maaşatına sarf ettikleri

ve bu tarihten itibaren de ekser yerlerde cepheye mürettep olan aklâm varidatın mal sandıkları haricinde tahsildarlar üzerinde bırakılarak şahsi senetlerle memurin maaşatına sarf edilmekte olduğu ahzı asker şube rüesası ve mevkî kumandanlıklarının raporlarından anlaşıldı.

Bu muamelei kanûn sikânane üzerine şube rüesası ile mevkî kumandanlıklarına muayyen zamanlarda memurini maliyeden hasılat hakkında malumatı resmiye ve mevsuka alarak cepheye bildirmelerini tamini ettim. Aynı zaamnda cephe mıntakası muamelâtı maliyesinin tevhid ve tevcihine Maliye Vekâletince memur edilen Diyaribekir deftardarlığına da bildirdim. İşbu muamele, memurini mezkûrenin Maliye Vekâletine vuku bulan nabemahâl şikâyetleri ile mal sandıklarına vaziyed ve istiklâli maliye tecavüz suretinde telakkiye mazhar oldu. Memurini maliyenin ahvali maruzaları hakkında Müdafaai Milliye Vekâletine de sevk etmiş maruzatım çoktur.

İmdi, Halep ve Musul cephesinde harici düşmanlarla çarpışan ve dahildeki usatla, erbabı şakavete karşı da dağlarda dolaşarak isarı hiyanet eyliyen evlâdı vatan zaruret ve sefaletin en edna derekelerinde puyan olduğu ve marzayı askeriye hastahanelerinbakımsızlıktan bilâ mucip terki hayat eyledikleri ve beş aylıkları tedahülde kalan cephe zabitanının dürbin, tabanca, elbisei resmiye, kaput gibi eşyayı lâzimei askeriye ve hatta ailelerinin çamaşırları çarşı ve pazarlarda sattırıldığı ve diğer cephelerdeki fedakâr zabitanın millete emanet ettiği aileleri sipariş maaşlarını alamıyarak sokaklarda dilendiği halde, kısmı azami yerli olup evlerinde istirahatgüzin olan memurini mülkiye ve bilhasa amvale vazıulyed olan memurini maliye ve rüsumiyenin cepheye mahsus mebaliği mavusia lehinden gayriye sarf etmelerine mıntakanın âmiri mesulü olmak sıfatile iğmaz edemezdim.

Mal sandıkları mürakabesine dair Müdafaai Milliye Vekâletinin 4 temmuz 1337 tarih ve muhasebat 4427/3533 numaralı şifre mahlulü ile buna cevaben cephenin 9 temmuz 1337 tarih ve 3981 numaralı şifresi suretlerini (ayın) işaretile leffen takdim ediyorum. Mütalaası, ordunun içinde mezbuhane bir surette çırpındığı buhranı müşkilâtın derecesini erbabı mütalaanın nazarı insafına arzetmeğe kâfi addedilerek vesaiki mühimmedendir.

Cepheye hini memuriyetimde zata mahsus olarak Heyeti Vekilenin 27 haziran 1336 tarihli Kürdistan hakkındaki talimatının beşinci maddesi aynen şöyledir.

(Elcezire cephesi Kumandanlığı idarî, adlî veya malî tadilât ve islâhata lüzum gördükçe bunun tatbikini hükûmete teklif eder.)

İşbu madde delâletile mıntakamdaki bilumum memurin üzerinde cepheye bir vazifei mürakabenin teveccüh ve tahmil edilmiş olduğu şüphe edilecek ahvalden değildir. Cepheden tarihi infikâkim olan 6 teşrini sani 1337 tarihine kadar işbu talimatı feshedecek diğer bir emir telâkki etmediğim ise makamatı aidesince malumdur.

4. Karpuz tepe (Kazık tepe olacak) kariyesine müfreze izamı ile Salih Efendi bilâ icabı kanuni derdest ve tevkîf edilmiş.

C. Cephe mıntakasında aşar iltizamı agavat ile şehirlerde mukim müteneffizana inhisar etmiş bir keyfiyettir. Aşarın ihalesi her ne kadar kavanini mevzua dairesinde merkezi hükûmette müzayede ve intaç edilirse de, müzayedeye herkes iştirak edemez. Ve o sebeple bedeli sabıktan dûn olmamak düsturuna istinaden köylerin aşarı kapatılır ve bu yüzden hazinei devlet milyarlarla zarar görür. Agavat ve mütegallibeden her birinin eli altında emrine tabi ve derecei nüfuz ve servetine göre miktarı mütebeddil ve hükûmetçe hayyen, meyyiten istisaline emir sadır olmuş, cani, katil veya asker firarisinden müsellâh adamları vardır. Ağanın iltizam etmek istediği veya kendisine zamanında emrindeki adamları ile mültezim tehdit, ızrar ve köylüsü marifetile envai itiraya maruz bırakılır ve muztar kalınırsa itlâf edilir.

Agavat aynı muameleyi yekdiğerine karşı da yaptıklarından, zinüfuz olanlar diğerinin pey sürdüğü kuraya el uzatmaktan ihtiraz ederler. Bu keyfiyet vilâyatı şarkiyemizin kavanini hazıraya göre reha bulmaz bir feciayı idarisidir.

1336 senesinde maruz kalınan müşkülât dolayısile 1337 senesinde mıntakadan sekiz kazanın hububat âşarının aynen ihalesi Müdafaai Milliye ve Maliye Vekâletlerine kabul ettirilmişti. Bu sebeple sinini sabıkada olduğu gibi «şarın kâmilen kapatma suretile ihalesine mahâl kalmamak için cephe, mültezimlere müzaheret edeceğini evvelden mahalli hükûmetler marifeti ile ilân ettirmişti. Mıntakamda bu seneki âşar varidatının sinini sabıkadan pek fazlaya baliğ olmasının esbabı mucibesi budur. Ordunun bu vadı muavenetine rağmen, yine meselâ Diyarbekirli Cemil Paşazadeler ve Silvanlı Seyfettin Paşazadeler ailesi gibi, birinci derecede eshabı servetin mülkü zatî köyleri ve etraf ve civarı kendi üzerlerine ihale olunmuş ise de beş on katil besliyen kudretsiz aga-

vata karşı bir çok rakipler çıkıp âşar varidatını tezyide hadim olmuşlardı. Bu cümleden olmak üzere Diyarbekir Mebusu Nakîp zade Bekir Sıtkı Beyin köyleri Dirikliler tarafından senei sabıkın beş misli fazlasile iltizam olunmuş. Âşar zamanı Dirikli mültezimlerin korucuları Kazıktepe kariyesine geldikte Bekir Sıtkı Beyin muhtar zade Salih Efendi ismindeki adamı cinayetle müttehemen hali firarda bulunan biraderi Ethem Diyarbekirli Recebi müstahsiben mültezim korucularını darp ve kollarını bağlayıp işkence ederek Nakibin köydeki köşkünde hapsederler ve üç kısrakları ile iki tüfeklerini ve eşyayı sairelerini gasp ve harmanlardaki zahirelerini kaçırırlar. Mültezimin şikâyeti üzerine vakanın tahkiki için vilâyet merkezinden gönderilen jandarmalar da, merkez jandarma bölük kumandanının (bölük kumandanı kanbur Şevki Efendi isminde bir yüzbaşı olup suiistimalâtından dolayı ordu divanı harbinde üç ay hapse mahkûm olmuş ve Diyarbekir dahilinde şeref ve haysiyetile gayrı mütenasip ahvale cüretinden dolayı jandarmadan ihracı tarafımdan jandarma umum kumandanlığına işar edilmiş bir adamdır.) Nakibin lütuf didesi Nakîp de valinin gözdesi olduğundan dolayı zabıt varakasını, vakanın şahidi oldukları halde, Salih Efendiyi tebriye ettirecek surette tertip ederler. Bu suretle mültezimlerin hükûmete alelusul müracaatlarına rağmen izalei mağduriyetleri mümkün olamaz.

Mültezimler (12) numara ve 17 Eylül 1337 tarihli meltuf istida ile cepheye müracaat ettiler. Cephe Diyarbekir valisini ihkakı hakka sevketti. Vali meselenin iç yüzünü bildiği halde vakadan biraz evvel kendisi Ankara'ca azledilmek üzere iken tekrar ipkasını Ankara'da bulunan Mebus Sıtkı Beyin temin ettiğini haber aldığı cihetle bu meseleyi alâkadarane bir surette takip etmekten tevekki etti ve Diyarbekir eşrafından birkaç zatı sulhen tesviyeye memur eyledi ise de evrakı melfufe meyanında mevcut (13 numaralı) zevatı mezkûrenin raporundan anlaşılacağı veçhile hiç bir şey yapılamıyarak mültezimler mağduriyetlerinde terk edildiler ve bunun üzerine evrakı melfufe meyanında 14 numaralı ve 1 Teşrinievvel 1337 tarihli istidaları ile tekrar cepheye müracaat ve orduyu infazı vade davet ettiler. O tarihte vali berayı devir hariçte bulunuyor ve bendeniz vekâleten vilâyete de bakıyordum. Vilâyetçe mukaddema intaç edilemiyen bu meselenin takibine mecbur oldum. Asayişi ihlâl ve mültezimlere işkence eden, esliha, eşya ve hayvanlarını gasbile aşar zahiresini kaçırdığı iddia olunan Salih Efendi hakkında cihetî askeriyece bir tahkikatı evveliye icrası ile tekâsül ve taraftarlıkları tebeyyün edecek memurin hakkında icabatı kanuniyeye tevessül edebilmek için mumaileyh merkez kumandanlığına celbettirilerek evrakı melfufe meyanında görülen ifadei evveliyesi aldırıldı. Evrak ordunun mahakim şubesince tetkik edilmekte olduğu sırada, iki gün kadar Salih Efendi merkez kumandanlığında ve zabitan odasında tahtı nezarette kaldı. Bu sırada idi, Silvan'a gitmiş olan Vali Mazhar Bey avdet eyledi. Miri mumaileyh daha geldiği gün yol halile ziyaretime gelerek, kemâli telaşla Salih Efendinin tahliyesini rica etti. Nakibin biraderini ve icabedenleri çağırarak akşama kadar meselenin behemahal intacı şartile muvafakat ettim ve Salih Efendiyi valiye teslim ettirdim. Filhakika o gün zarfında, öğleden akşama kadar meseleyi intaç etti.

Dirik kazasında berayı takibat bulunmakta olan müfrezeden istifade ile mağsup eşya ve kısrakların buldurulmasını ve duçarı tecavüz olanların izalei mağduriyetlerini evvelce Dirik Kaymakamına ve müfreze kumandanına emretmiştim. Müfrezeye cani Etem ve refiklerinin derdesti için civar köylerde jandarma refakatiyle bir cevelan yapmıştı ve hatırımda kaldığına göre, köyün muhtarını da Diyarbekir'e göndermişti ki, merhum ve vakit Hükümeti mahalliyeye teslim olunmuştu. Mültezimlerin ikinci istidası üzerine keyfiyeti tekid eyledimdi. Evrakı melfufe meyanında Dirik Kazası Kaymakamının 15 numaralı ve 1 Teşrinievvel 1337 tarihli cevabı; mağsubatın tamamen iade ve meselenin sulhen hâl ve tesviye edildiğini göstermektedir, ki mültezim korucularının yedikleri dayak ve çektiği işkenceler yanlarına kâr kalmış oldu. Sinini âtiye aşar iltizamında Hazine zararına olarak bu vakanın sui tesiratı görüleceği tabiîdir.

İmdi merbut vesaikin mütalaası ve meseleyi teşrih sadedinde muhtasaran vukubulan maruzatım Nakip'in adamı Salih efendinin iddia olunan darp, gasp, işkence fiillerinin mütecasiri olduğunu ispata kâfidir. Mıntakanın muamelâtı mülkiyesine hakkı mürakabem olması ve o sırada vilâyeti vekâleten deruhde etmiş bulunmaklığım ve jandarma vesair memurini inzibatiye dahi vilayet valisinin müddeialeyh Bekir Sıtkı Beyin tahtı nüfuz ve tesirinde olduğu müamelâtı cariye ile sabit olduğundan, tahkikatı iptidaiyeyi asayişten aynı derecede mesul olan inzibatı askeri memurlarına bizzarur yaptırmış olmam hilâfı salâhiyet ve bilâ icabı kanuni bir hareket olarak telekkiye müsait değildir.

Ceheden infikâkimden sonra Dahiliye Vekâletinin istizahına cevabında valinin bu meselede bana taraf-

tarîk isnadı, kendi kabahatinin setrine matuf bir fazihadır. Vali Hüseyin Mazhar Beyin bu gibi muamelâtı vesair muhilli şeref harekâtı Hükümeti Milliyeyi Diyarıbekir efkârı umumiyesinde, maatteessüf, gülünç bir mevkie düşürmüştür.

Ahiren Cemil Paşa zadelerle tesisi münasebeti sıhriye eylediğinden dolayı o aileye mensup olan Mebus Hacı Şükrü Beyin 30 Teşrinisani 1337 tarihli telgrafında valiye methü sitayişte bulunmasına aldanmamalıdır.

Beş altı aydan beri Diyarıbekir'de bulunmakta olan ve bitaraflığında ve Hükümete olan merbutiyetinde şüphe olmıyan Ziya Gökalp Beyden, mumaileyh vali hakkında bir mütalaa sorarak vilayet hakkında ona göre karar vermek menafii milliye mukteziyatındandır.

Kürdistan vilayetleri ancak pek afif memurlar elinde Hükümeti Milliyeye ısındırılabilir.

REİS — Efendim bir takrir vardır. Cebelibereket Rasim Beyle İstanbul Mebusu ve refiklerinin, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Otuzbeş sayfa teşkil eden müdafaanamenin bir anda hafızada tespiti adimülimkân olduğundan hulâsasının kıraatiyle iktifa edilmesi ve arzu eden bulunursa ayrıca izahat verilmesini teklif eyleriz.

İstanbul	Cebelibereket	Kozan
Ârif	Rasim	Mustafa

REİS — Yani hulâsa okunsun deniyor. (Doğru sesleri.)

CAVİT BEY (Kars) — Mufassalan okunmasını istiyenlerden kimse yoktur, hepsi dışarıdadır.

REİS — Hulâsanın kıraetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir, efendim.

VEHBİ BEY (Bitlis) — Reis Bey ekseriyet yoktur,

REİS — Mulâsasını okutuyorum efendim.

Telhis ve Netice

Hakkı acizanemde mevzuubahis edilen mevad telhis edilirse :

1. İslâmlardan bedeli nakdî ahzı; ihdas edilmiş yeni bir vaziyet olmayıp 1336 senesinde Anadolu'nun her yerinde hüküm süren bir taamül olduğu veçhile bunu gayrı mesul ellerden ve daimi şikâyet bir şekilden kurtararak tevfik etmiş ve ordunun en mübrem ve hayati ihtiyacatına sarf ederek mukabilinde senedi mahsusunu alelusul emvale vermiştir.

2. Aşaire silâh dağıtılması; 1336 senesinde her tarafta teşkil olunan Kuvayı Milliyeye binlerle silâh verildiği halde cephenin yalnız aşair ve kabail rüesasından bazılarına verdiği ve miktarı yüzü tecavüz etmiyen bu esliha sayesinde binlerle müsellâh aşair efradını ordu emrinde istihdama ve aşairin Hükümeti Milliye hesabına kazanılmasına hâdim olmuş, her yerde ve her an teşebbüs olunan tedabir zümresinden bulunmuştur.

3. Mal sandıklarına mürakabe vazı; 1337 senesi iptidalarında ordunun bir milyon liraya reside olan havale matlubuna mukabil maliyeden tahsis olunan mıntaka rüsumu selâse varidatının miktarı hakikisini anlamak ve o varidatın mal memurlarınca başka tarafa sarfını men için talep olunan resmi ve mevsuk malumatı mumaileyhin bililtizam bu şekle ifrağ etmelerinden mütevellit bir keyfiyet olduğu ve zaten Kürdistan hakkında verilen hususi talimatta cephe kumandanlığına bütün muamelâtı mülkiye, maliye ve adliyede mürakabe hakkı bahş buyurulmuş olduğu cihetle böyle bir sualin vârit olması lâzım gelmiyeceği.

4. Kazıktepe'den Salih Efendinin bilâ icabı kanuni derdest ve tevkifi; Diyarıbekir Mebusu Nakipzade Bekir Sıtkı Beyin köylerini iltizam eden Dirik'li mültezimleri, darp ve işkence ederek, silâh, hayvan ve eşyayı sairelerini gasp ve aşar mahiresini kaçırmak gibi efali cinaiye mürtekibi ve Mebusu mumaileyhin adamı bulunan bu şahsı, vali vekili bulunduğum sırada gerek valinin ve gerek memurini zabıtanın mebusun nüfuz ve tesiri ile hukuku ibadı ziyaa uğrattıklarına delaili ile muttali bulunduğumdan asayişten aynı derecede mesul memurini inzibatiyei askeriye marifetiyle derdest ettirmiş olmaklığım hilâfı salâhiyet ve bilâ icabı kanuni bir hareket addolunamıyacağı.

5. İzoli aşireti reisi Hacı Kaya'nın biraderi topal Mahmud ve refikinin Diyarıbekir'e celbiyle yerlerine iade olunmaması: Topal Mahmud ve rüfekası 23 takım evrakı cinaiye üzerine adliyece takip olunan eşhastan oldukları halde Elâziz Valisi Abdülkadir Bevin Hacı Kaya'ya tesahubü yüzünden, o vakte kadar Elâziz adliyesindeki evraklarının mevkii muameleden kaldırılması ve merkumunun İzoli nahiyesinde eşkiya yataklığı etmek ve ahaliyi birbiri aleyhine kıtale sevk eylemek cürmüne içtisarlarından dolayı derdest olunup Diyarıbekir'e celbedilmeleri ve evrakı cinaiyelerinin maruzu tesirat olduğu sabit olan Elâziz adliyesinden Diyarıbekir muhakimine celbine kadar kendilerinin Diyarıbekir'de ikamete mecbur tutulmuş olmaları cephe kumandanlığı için hilâfı salâhiyet ve daii mesuliyet bir hareket addolunamıyacağı.

6. Külliyetli zati hayvanatın muhafazası için çadırlar dolusu asker istihdamı ve hayvan füruhtu.

Siyaseten kendileriyle münasebet tesis edilen bazı rüesayı aşairin ananatı milliyeye tevfikan cephe kumandanına hediye ettikleri hayvanat, bizzarur, kabul olunarak bunların bir kısmı hediyeten ve bir kısmı berayı tergip bazı zabitana mükâfaten verilip, on kadarı da yine icabında hediye edilmek üzere kendi namına alıkonmuş ve mütebaki bütün bu gibi teberrüatın gazetelerle ilânı ile beraber ordu kıtaatına kaydettirilmiştir. Cepheden infisâl ederken ihtiyaçtan fazla hayvanatımı eşyayı sairem misüllü füruht ettirmek muhilli şeref ve daii mesuliyet olamıyacağı. Kumandanlara at hediyesi âdettir ve emsali çoktur.

7. Elâziz erzakının konağıma celbolunan müteahhit Fehmi Efendiye hilâfı kanun şerait dairesinde ihale olunması:

Elâziz erzakı vilayet valisinin riyasetinde bir komisyon marifetiyle ve benim cepheden infisalimden sonra ihale edildiği ve mukavelenamelerinin de üç ay sonra cephe kumandanlık vekâletince tasdika iktiran eylediği vesaiki katiyesiyle sabit olduğu cihetle bütün bütün esastan âri bir isnad bulunduğu.

8. Elâziz müteahhidi Fehmi Efendinin Amerikalılara yaptığı poliçe ihtikârına kayın biradesimi teşrike teşebbüs ettiğim; Diyarbekir at koşusuna valinin daveti ile gelen Fehmi Efendinin avdetinde oğulları ile olan muarefesine mebni ticaret mektebi talebesinden olan kayın biraderimin, kendileriyle birlikte berayı tenezzül Elâziz'e giderek on gün kadar kaldığı ve bu müddet zarfında Fehmi Efendinin oğulları ile beraber ticarethanesine gelip gittiği ve bunun akabinde cepheden infisalen Elâziz'den geçerken henüz talebeden olan kayın biraderimi de birlikte alarak Sivas'a getirdiğim doğru ise de Elâziz'e gidişte Fehmi Efendi ticarethanesine teşrik edilmek maksadının katiyen varit olmıyacağı ve esasen böyle bir teşebbüsün bilhassa o mıntakalarda bulunan bir ordu kumandanının şeref ve haysiyeti ile kabili telif bulunamıyacağı, oralar ahvaline vakıf olanlarca takdir olunacak bir keyfiyet bulunduğu.

9. Tekaüd vesikası ile İstanbul'a gönderilen bir zabit marifetiyle eşyayı ticariye getirtmek. Asker için matra, telgraf ve otomobil bölükleri ve cephe imalâthaneleri için malzeme ve edevat mübayaasına gönderilen bir zabit, cephe mensubu zabitan ve aileleri için de melbusat ve eşyayı beytiyeye müteallik bazı şeyler almasına mezuniyet itasının ligarazin bu surette bir isnada esas tutulduğu cephe kumandanlık vekâletinin Müdafaayı Milliyeye verdiği cevapla da sabit olduğu.

10. Eşkiya pususuna düşerek uğradığım zayiatı şahsiyenin ait olmıyan köylerden cebren istifası.

Akçadağ kazasında Kaymakamın iştiraki ile yapılan takibata eşkiya ve yataklarının müsadere edilen emvalinden evvelâ kaza halkının senelerden beri tenkil olunmıyan bu çete yüzünden vukubulan zayiatlarının daha takibat esnasında ve mahallinde verdiği ve eşkiyanın benden gasbettiği, mesture parasının bir kısmını tavizan ve kendi arzuları ile daha akibi yakada veren kaza ağavatının işbu tavizatının da yine o vakit tesviye edildiği ve mağsubatı şahsiyem en geri bırakıldığı ve halen bugün dahi tamamen istifa edilememiş bulunması, isnadı vakiin butlanını ispat eylediği.

11. Karakeçi ve Mili hâdisesinde yoksuzluk vukuu.

1336 Ağustosunda zuhur eden Mili aşireti isyanı siyasi mahiyette ve tevessü etmek istidadında bir hareket olup serian bastırılması için ancak pek yakındaki kıtaattan istifade edilebilmiş ve hâdisenin vüsatine mebni aşairi sadıkanın muavenetine müracaat mecburiyeti hâsıl olmuştur. Mili âsileri Karacadağa tahassün ettiklerinden, askerin bu takibatla meşgul bulunmasından bilistifade civar aşairin kadim düşmanlıkları sevki ile ovada bulunan Mili köyleri mezkûr aşair tarafından yağma ve tahribedilmiş olduğu haber alındı ise de, buna mani olmanın ve o vakitki vaziyeti harbiye dolayısiyle imkânı görülemediği ve çöle kaçan Mili rüesası tarihin delâleti ve eldeki vesaikin icabatiyle hain oldukları sabit ve kanunen hukuku medeniyeden sakıt ve emvali tarafı Hükümetten haczedilmiş kesandan bulundukları cihetle bunların tazmini zararlarının mevzuubahis olamıyacağı.

12. Nusaybin Kaymakamı, Nihad Paşanın gazetelerle ilân suretiyle mazharı takdiri olmuş adamı olduğundan, Nusaybin gümrük hâsılatından Kaymakamın ihtilâs ettiği ve Nihad Paşanın da bunda müşterek bulunduğu.

1336 senesi nihayetlerinde maddei mahsusunda münderiç olduğu veçhile İngilizler Musul'dan ihracatı menettikleri cihetle Nusaybin gümrük hâsılatının azalması istibad edilemez. Kaymakamın taltif ve gazetelerle mazharı takdir olması ise mumaileyhin askere külli miktarda erzak teberrüatında bulunmasından ve yine orduya kumaş ve yün mübayaasında Hazinei Devleti yedi sekiz bin lira müteneffi eylemesinden münbais bulunduğu.

13. Nihad Paşa bir Mebusu takibatta istihdam ederek müşterken menafii külliye temin ettikleri.

Bu Mebus, Musul Valisi Abdülkadir Bey tarafından cepheye beraber getirilmiş Urfa Mebusu Ali Saip Bey olup Harbi Umumide Dizor Ester Süvari Taburu Kumandanı iken Elcezire çölünde icraat ve cesareti ferriyesi ile aşair üzerinde ihrazı nüfuz etmiş bulunduğunu öğrendim. Cepheye asayişi dahilide kullanılmak üzere teşkil olunan ester suvar müfrezesinin emri teşkil ve takibatında mumaileyhin kıymettar hidematından istifade edilmiştir. Hacı Şükrü Beyin muhterem refiki aleyhinde açık telgraflarla vukubulan ve hiç bir vakit ispatına kadir olamıyacağı böyle bir isnatla daha ziyade Meclisi Âliyi Millinin şerefini ihlâl eylediği.

14. Mardin Mıntaka Kumandanı Hüseyin Bey, Nihad Paşanın adamı olup, Mardin ahalisini soyduğu, mıntaka kumandanlığı lağvedilmiş iken Nihad Paşanın yine ipka ettiği, Hüseyin Beyin Musul'a gidecek tacirlerden vesika mukabili para aldığı ve Nihad Paşanın Mardin hükümeti nüfuzunu kırdığı ve Nihad Paşanın Hüseyin Beyin hırsızlığına iştiraki.

Hüseyin Bey mümtaz suvari ümerasındandır. Mili isyanı tedibatının kahramanıdır. Mardin'de hizmeti mesbuk olup mükâfaten liva kumandanı olmuş ve Mardin kalemi teşekkül edinceye kadar Mardin Kumandanlığında ipka edilmiştir. Mıntakai harp addolunan Mardin gibi hudut üzeri mevakide askeri polis teşkilâtının tatbiki tarihinden beri, Mardin ve havalisi İslâm tacirlerinden ahvali dair şüphe olanların hükümeti mülkiyeden istihsal edebildikleri seyahat vesikalarına rağmen, Musul'a gitmelerine mümanaat olunması ve hasılatı orduya ait olduğundan dolayı gümrük kaçakçılığına müsaade olunmaması ve birçok casusların yakalanmış olması gibi memurini mülkiye ve inzibatiyenin aciz ve meskenetini meydana çıkaran icraatı askeriye tacir ve memurini mülkiyeyi ordu aleyhinde isnadata sevk etmiştir. Bu keyfiyetin mahallinde tatbiki ile anlaşıldığı ve Mardin'deki hamiyetsiz kimselerin Hacı Şükrü Beyi iğfal ile kendisini Mebusluk şerefiyle kabili telif olmayan bu gibi harekâta sevk eylediği.

15. Haço, Abdülkerim ve Tanzalı Osman, bunca fedakârlık ve takibat neticesinde ele geçmiş iken Nihad Paşa tarafından alınan külliyetli para ve hayvanat mukabili affedildikleri ve silâh hediyesiyle taltif olundukları.

İkinci fırkanın Musul üzerine sevki sırasında Midyat'ta isyan eden Haço tenkil edilmiş, fakat maatteessüf ele geçmemiştir. Devamı takibine de kış mevsiminde imkân görülmediğinden, kazada idamesine muvaffak olacağı asayişsizliğin devamı vaziyeti harbiye ve siyasiye dolayısiyle tecviz edilemeyip vuku bulan dehaleti kabul edilmiş ve müsadematta şehit düşen dost aşair efradına, âdâtı aşaire tevfikan, vermeğe mecbur olduğu tazminat telifi beyin komisyonu tarafından daha mahallinde, vereseye tevzi edilmiştir. Cephenin tarihi teşekkülünden beri Çelikli Abdülkerim hakkında bir taraftan şikâyet vuku bulmamış ve aleyhinde takibatı askeriye de yapılmamıştır. Bilâkis mumaileyh orduya asayiş hususunda hizmet etmiş ve Diyarıbekir'li Cemil Paşazade casus Ekrem'i yakalıyarak (Musul'a Nemrud Mustafa yanına kaçmakta iken) orduya teslim etmiştir.

Tanzalı Osman'ın takibatı Everuh Kazası Kaymakamının Dahiliye Vekâletine işarı üzerine Erkânı Harbiyei Umumiyenin emriyle icra edilmiş ise de kaymakamın işaratının Osman'ın rakiplerini himayeten vaki olduğu bilâhare anlaşılması üzerine kaymakam azledilmiştir. Osman askere mukabele etmiyerek firar etmiş ve cepheye dehalet eylediğinden dehaleti kabul edilmiştir ve hiç bir vakit merkum ele geçmemiştir. Bu üç şahsın hiç birine cepheden tüfek hediye edilmemiştir. Cephe ve cephe kumandanı hakkındaki bütün bu esastan âri müfteriyat delâili ile sabit olduğu üzere hep Elâziz'de valii sabık Abdülkadir Beyin mazharı tevecchühü olan pespaye güruzundan ve cephenin darbei adilânesine hedef olmuş Hacıkaya nam şahsın ahzı askerdeki ve cephe mıntakasındaki Kürtçülük cereyanlarının Kânunu fitnesi olan Cemil Paşa ailesine iddiayı mensubiyet eden Hacı Şükrü Beyin mahsulü isnadı olup casus Ekrem'in Hükümeti Milliyece istihsâli affını teminen ve âcizlerinin cepheden uzaklaştırılmaklığım gayesini istihdaf eden isnadatı mürettebedendir.

Netice : İmdi Erzurum vilâyetiyle Van vilâyetinin kısmı Şimalisinden mada bütün Kürdistan arazisini ihtiva eden Elcezire cephesi mıntakasının askeri ve siyasi bârı mesuliyetini deruhde ile cephe karargâhı ittihaz olunan Diyarıbekir'e geldiğim zaman karşılaştığım ahvali müşkilenin bir kısmını münasip düştükçe baladaki mufassal mesrudatımda arz etmiştim. Birbuçuk sene kadar devam eden müddeti memuremde güzeran olan vakayi hakkında dahi zatı devletlerini tenvir etmeyi lüzumlu gördüm.

Hemen umumiyetle Elcezire cephesi mıntakasının bundan ikiyüz sene evvelki derebeylik hayatını elân yaşamakta olduğu ve Müelmekin, Sason, Kulp, Garzan, Beşiri, Eruh, Biradi, Cezire, Midyat, Savur, Dirik kazaları ile; kâmilen Dersim Hakkâri ve Siverek sancaklarının ve Malatya sancağının bir kısmında Har-

bi Umumiden evvel dahi henüz teessüs edememiş hakiki nüfuzu Hükümet; Anadolu'nun Monduros Mütarekesini takip eden İngiliz işgali bakiyei ifsadatı ve (Sevr) Muahedesinin Kürdistanı cismi devletten tefrika matuf mevaddının fesatpişelere verdiği ümit ve İstanbul'un bu iptidai ve icabatı zamanı takdirden âciz halk üzerinde Hilâfet nüfuzunu kullanarak Kürdistanın her tarafına saldırdığı, fesatçıların neticei mesaisi olarak büsbütün mefkud bir hale gelmişti. Silâhtan tecrid edilen ordu kıtaatı kadro halinde bırakılmış ve hizmeti askeriye lağvedilmiş ve hali sükûnu sulhte bile ihtiyacatı mahalliyeye tekabül edemiyen jandarma kıtaatı efradının yerliden olması dolayısiyle, milli bir iftirak cereyanı karşısında vücudu, ademinden muzır bir heyet idi. Kuvvei teyidiye ve icraiyesi jandarmaya münhasır olan rüesayı memurini mülkiye ahvalin vehameti karşısında ancak kendi canını kurtarabilmek için imali fikrile meşgul ve nüfuz ve tesirleri de hükümet binası dahilinde mahsur kalıyordu.

Vilâyet merkezi o vakte kadar kolordu karargâhı ittihaz olunan Diyarıbekir'de kahve ve kıraathane gibi umumi mahallerde yerlilerin kolordu zabitanına «Türkler; sizin artık burada işiniz nedir, ne vakit defolup gideceksiniz?» demeye cüretyap olabilmeleri nüfuzu Hükümetin derecesiyle iftirak fikrinin şümulü ve vüsati hakkında bir fikir peydasına hadimdir.

Elcezire çölündeki seyyar aşair, urban ise İngiliz propagandası ile Hükümeti Osmaniyenin parçalandığına ve Anadolu'nun işgal edildiğine ikna edilmişlerdi. Cephe mıntakası dahilinde seyri seyahatte halkın eşkiya taarruzuna uğramaması bir eseri talih ve Hükümetin posta, askerin cephane kafilelerinin vurulması mükerreren vaki ahvalden idi. Cepheye dahil olduğum sırada bir çete müsademesiyle karşılanmış olmaklığım asayişin derecesine miyar addolunabilir.

Ahvali idariye ve siyasiyesi bu merkezde olan cephem mıntakası müntehayı şarkında Musul - Cezire üzerinde İngilizler ve müntehayı garbinden Halep - Akçakoyunlu istikametinden Fransız askeri ve cenubunu ihata eden çöl sahasından da yine İngiliz ve Fransız nüfuz ve tesirinde cereyan ile tehdit edilmekte idi.

İngiliz ve Fransız kuvayı askeriyesiyle hali temas ve müsademeyi idare ve idame etmek, dahildeki siyasi cereyanları tevkif ve şekaveti menederek Osmanlı İmparatorluğunun vahşet ve huşunetiyle müşarı bilbenan dört vilâyetinde münderis olan satveti hükümeti tesis için elimdeki kuvvetin bin beş yüz ilâ iki bin silâhendazı tecavüz etmediği ve bu kuvvetin bir nısfı da yerli efrattan mürekkep bulunduğu nazarı insaf ve teemmüle alınırsa deruhde eylediğim mesuliyetin derecei azameti takdir buyurulur.

Âcizleri bu vaziyet karşısında ürretül, tevekküle sarılarak iktihamı müşkülâta bilâ arâm sayettim. Anasırı muhtelifei devleti birleştiren ve hükümeti Osmaniyenin umdei teşekkülü olan İslâmiyet siyasetini takip ederek hissiyatı iftirakcuyaneyi ref ile gayei maksadı bigai İslâmı âlemi küfrün tecavüzünden siyanete matuf bulunan hükümeti milliyenin makasıdı ulviyesini her vesaite müracaatla halka ve rüesaya telkin ederek, cihanın üç büyük kıtası üzerinde müesses muazzam Osmanlı İmparatorluğu elim ve hunin vekayi ile on beş senelik bir lemhaibasar tarihide parça parça eden millet ve tefrika cereyanlarını mıntakamda durdurdum. Çöldeki arap ve dağdaki Kürt aşairi arasına saldırdığım memurlar ile hükümeti Osmaniyenin kemafissabık hükümran olduğunu ilân ve işaa ederek, bunun üzerine Diyarıbekir'e koşup gelen aşair ve kabail rüesasının her cüma camiinde bililtizam bulundurduğum ve en güzide kıtaatı Osmaniyenin nümayişleriyle meshur edip satveti devleti reyülayn kendilerine gösterdim. Şerzemmei fesatpişenin mıntakamda son bir tecrübei talih kabilinden milli usatı ve Midyatlı Haçolar kıyafetinde karşıma çıkardığı maniaları serian tarumar ve en ufak şekavet, vekayiini en biaman ve seri darbelerle perişan ederek hükümeti cedidei milliyenin tehdidini ikaa kadir bir kudrete malik olduğunu fiilen ispat ettim.

En ileri kıtaatımız Cerablus, Urfa, Mardin, Nusaybin ve Cezire'de bulunurken ve hattın 250 - 300 kilometre cenuplarına kadar uzanan sahayı tekrar işgâl ve akabi mütarekede buralara yerleşmiş olan Arap Hükümeti enkazını temizleyerek Dirizor şehrinin sur diplerine kadar Fıratın sol sahillerini kâmilen ve çöl urbanının mecmaı olan Habur nehri vadisini tamamen işgal edip Hilâli Osmaniyi, mütarekeden beri husuf ettiği bu ehli tevhid diyarlarında temevvüç ettirerek Elcezire çölünü bütün seyyar aşairle beraber Hükümeti Osmaniye irtibatına dahil ettim.

Basra'ya kadar mabeynennehreynde İngiliz rifei esaretine giriftar olmuş aşairin hissiyatı Osmaniyelerini ihya ederek, İngiliz aleyhindeki isyan ve kanlı müsademelerini idame ettirdim. Irak'taki İngiliz harekâtı ancak tayyarelerinin urban üzerinde pervazına münhasır kaldığı devirler, aylarla devam etti. Bağdat ve Musul'da İngiliz sansürü altında intişar eden Irak gazetelerinin cephe istihbaratında elân mahfuz olan nüshaları sıdkı maruzatıma delildir.

Elcezirede Osmanlı Hükûmetinin tecellisine şahid olan Irak Heyeti ihtilâliyelerinin bundan kuvvet alarak Necef'te bir hükûmeti muvakkatesi teşkiline kadar ileri gittikleri görüldü. Gerek bu hükûmeti muvakkate ve gerek Musul cemiyeti ihtilâliyelerinden gelen heyat ve murahhasların hükûmeti milliyemize olan maruzatnameleri tarafından Meclisi âli riyasetine şifre ile mealen ve asılları posta ile mükerreren takdim olunmuştu. Diyarıbekir'e gelen bu heyet ve murahhâslar ikna ve ırzâ edilerek Irak ve Musul'a şamil ve hükûmeti Osmaniye irtibatında teşekkül edecek bir Irak Hükûmeti islâmiyesinin başına bir Osmanlı şehzadesinin getirilmesi ve onun vüruduna intizaren niyabet tarikile Şeyh Sünusi Hazretlerinin izamı karargir olarak hükûmeti milliyeye tarafımdan ledelarz, Sünusi Hazretleri Diyarıbekir'e celbolundu. Fakat müşarünileyhin muvasalatları dört ay kadar teahhur ettiği ve tarafımızdan maddi kuvveti ile Irak ihtilâli beslenemediği cihetle, akibet İngiliz vesayasına zebun düşerek Necef Hükûmeti muvakkatesi dağıldı ve teşebbüs akîm kaldı ise de Irak'ın merbutiyeti Osmaniyesi bu gün Faysal hükûmetinin teşekkülüne rağmen, urban ve aşair afakında elân her fırsat zuhurunda kendini göstermekten halî kalmadığı veçhile, esaslı bir mevcudiyet halindedir. Mütarekeden beri her kazasına hakim siyasiler göndererek İngilizlerin nüfuz ettikleri Musul vilâyetinde (Zaho, Musul, Kerkük) gibi bir kaç mevkı müstesna (garnizonlu) her yerdeki İngilizleri ve İngiliz mensubu yerli memurları katil ve imha veya firara mecbur ettirerek, oralarda meclisi idarelerin teessüsünü ve nihayet Süleymaniye'de Hükûmeti milliyemize tabi mahalli bir hükûmetin teşekkülünü temin ve Revandizi'yi müfreze ile işgâl ettirdim. Bu gün Musul vilâyetinin bütün aşairi Anadolu'dan daha sağlam ve hükûmeti milliyeye daha merbut Osmanlıdır. Cepheden infikâkim tarihine kadar Musul Vilâyeti Faysal hükûmeti tabiiyetini kabul etmediği gibi, İngiliz himayesinde müstakil bir hükûmet teşkili hakkındaki İngiliz tekliflerini de ret ederek, Hükûmeti Osmaniye camiasına girmekten başka sureti tesviye kabul etmiyeceklerini İngilizlere bildirdiler.

Fransız cephesinde Fırat ile Halep arasında kıtaatı nizamiye ile takviye edilen Türk ve Arap aşairi aylar Fransızları işgal etmiş, Babı Feye kazaları mükerreren kıtaatı askeriyemiz tarafından işgâl olunduğu gibi, keşif müfrezelerimiz Haleb'in haricindeki bağçelere kadar girerek iğtinamatta bulunmuşlar, Dirizor ve Fırat vadisine teveccüh eden Fransız harekâtı defeatı mükerrere ile akamete uğratılmış ve Fransızlar ancak pek büyük telefat ve fedakârlıktan sonra Dirizor'a girebilmiştir. Dirzor şarkında Fırat nüfuz etmek isteyen Fransızlar, içlerine Osmanlı zabitleri gönderilen Galbidat aşairi tarafından üç defa ciddi hezimetlere uğratılarak, Türklerle uyuşmadıkça, ne Halep, Suriye'de ve ne de Elcezire çöllerinde yerleşmiyeceklerini acı tecrübelerle anlamışlardır.

Mıntakamda haribi ve dahili bütün teşebbüsatımda aşair ve halk en müessir kuvvetimi teşkil ediyordu. Aşair rüesasının kabiliyetlerine nazaran gördükleri lutuf veya unfile muamele onları hükûmeti milliyeye o suretle raptetmişti ki, her hangi bir hizmet için vuku bulan teklifim hiç bir defa ret ile muamele görmemiştir.

Muhtasaran arz ettiğim teşebbüsatın ilk zamanda 2 000 silâh endazdan ibaret ve sonraları garbi Anadolu efradının celbiyle nihayet 4 000'e kadar çıkan kuvvei askeriye (Beşinci fırka Ayıntap cephesindeki ikinci kolorduya verilmişti) ile başarılmasına imkân mutasavver değildi. Cephe mıntakasında tatbik ettiğim İslâmiyet esasına müstenit âdilâne siyasetim, bilumum aşairi kütlei vahide haline koymuştu. Binaenaleyh dahili ve harici düşmana karşı teşebbüsatımın esası ve kuvvetini ordunun istinad ettiği Kürt ve Arap aşairi teşkil ediyordu. Bu vaziyet karşısında bütün siyasi cereyanlar durdu. Kürdistan amâline hâdim olan tanınmış simalar rüesayı ekrad ile tutularak hükûmeti âdilei milliyeye teslim olunmaya başladı. En zinüfuz bir mütekallibenin hedefi tiği gadri olmuş her âciz, en rehakâr ve müşfik himayeyi orduda görerek müracaat ediyor ve mazharı adalet oluyordu. Fakat bu keyfiyet hiç bir vakit rüesa ve mütegallibenin hükûmetten rugerda olmasını mucip olmıyacak bir surette idare olunuyordu. Öyle ki, 1337 senesi martında Avrupa'da inikad eden konferansta Kürdistan meselesinin de mevzubahis ve hararetle her taraftan takip olunduğu bir sırada - Kürtler hakkında söz söylemeğe yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin salâhiyettar bulunduğu - rüesayı aşair tarafından konferanstaki düveli mutelife ve Türkiye murahhaslarına telgrafnameler keşidesiyle iblâğ edildiği meşhud oldu. Kürdistan mıntakasında bilhassa cenup sahalarında büyük bir salâhı idare hükümferma oldu. Tekâlifi hükûmet son akçasına kadar tamamiyle eda ediliyor, şekaveti âdiye - mıntakanın vüs'at ve ahvâli hususiyesine nispeten hiç mesabesine tenezzül etmiş bulunuyordu. Henüz muntazam ve şayanı itimad bir nüfus kaydından mahrum olan bu yerlerden peyderpey 7 000 nefer firari ve

bekayanın derdesti ile garp cephesi ve merkez ordusuna sevki gibi bu mıntakalarca misli namesbuk ahvâli mesude hayyizârayı husûl oldu. Hükûmeti Osmaniyenin satvet ve mevcudiyeti bütün Arabistan şibihceziresinde intişar etmiş ve şayi olmuş olacaktır ki, «Hail» deki ibnürreşit kasıdı mahsuslar göndererek İngilizlere ve ibnissuuda karşı himayesini rica ediyordu.

Umman'daki Şerif Abdullah ile tesisi muhabere edildiği gibi Hint Hilâfet Cemiyetinin Basra'daki heyetine mensup kimselerle de görüşülerek Fransız ve İngilizlerin endirekt bir surette dahi işgaline hasrı mesai edildi.

Görülüyor ki âcizleri; Kürdistan mıntakası gibi pek mühim olan bir yere intihap olunmak suretile, hükûmeti milliyenin hakkımda gösterdiği eseri itimad ve teveccühe liyakatimi isbat için kudreti beşerin taalluk edeceği derecede her vasıtaya müracaat ve teşebbüsle çalıştım ve «Haza min fadli Rabbi» muvaffak da oldum. Bundan huzuru vicdani duymaktayım.

Arabistan ve Kürdistan'da memuriyet vermiş her fert hakkında varid olabilecek aleyhimdeki isnadatı ahirenin kabulünü tazammun eden infisâl muamelesi ile izzeti nefsim cerihadar ve otuz senelik lekesiz hayatı askeriyeme kasdedilmemiş olsaydı, din ve devletime karşı ahir ömrüme kadar medyun olduğum dini hizmetinin bir cüzü lâyetecezzasına bile tekabül edemiyecek derecede naçiz olan bu mesaimi kendi elimle yazmak güçlüğünü ihtiyar etmezdim. Hükûmetin resmi gazetesi addolunan Hâkimiyeti Milliyede Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin Meclisi Milli huzurunda vukubulan beyanatına atfen hürriyet ve istiklâli millî için çalışılan böyle bir devri hamiyet ve guşeşi nihaide tahtı muhakemeye alındığımın bütün cihanı İslâmda Tanin endaz olacak surette neşrü ilânı, şeref ve haysiyeti müktesebe ve vekarı zatımı tahil etti. Delail ve berahini katiaya istinad ettirilen mevaddı mahsusasında mesrud maruzatım vicdanı selimleri üzerinde bir cayı kabul buldu ise cerihadar edilen izzeti nefsimin tamirine say edilmesini rica, aksi halde gazetenin iddia ettiği veçhile Divanı Harbe tevdiimi arz ve istirham eylerim.

5 Nisan 1338

Sabık Elbezire Cephesi
Kumandanı Mirliva
Nihad

REİS — Müdafaaname hulâsasının kıraatı sona erdi.

Buyurun Lütfi Bey.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Muhterem efendiler; Nihad Paşa hakkında geçen sene bendeniz dairei intihabiyeme gidip geldikten sonra bir sual takriri vermiştim. Bendeniz sual takririni izah ederken Heyeti Celileniz ittifakla bunun iztizaha kalbini rica ettiniz ve bendeniz de kabul ettim. İstizaha kalbolundu. Bu takrirden iki üç ay sonra Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri geldiler ve dediler ki; Nihad Paşanın vazifesine hitam verilmiş ve kendisi tahtı muhakemeye alınmıştır. Fakat efendiler istizah nedir ve istizah kimden ediliyor? Bunlar, hepsi örtbas oldu gitti. Bendeniz şimdi kanaatımı izhar ediyorum ki, Nihad Paşa Hazretleri hakkında yapılan tahkikat noksandır, tahkikat ve tetkikat mahallinde yapılmak lâzımdır. Tahkikat noksan olmakla beraber şayanı teessüftür ki, Adliye Encümeni de onun müdafaanamesini kabul ederek, alâkadaranı çağırıp ifadesini almamıştır. Yalnız onun müdafaanamesini okumuş, nasıl ki burada okunduğu gibi (pek doğru sesleri) Zannedersiniz ki; o kanaat onun beraetinedir. Fakat öyle değildir. Nihad Paşa müdafaanamesinin bir maddesinde diyor ki; o sırada rüesayı memurini mülkiye müstereddit olduğu cihetle, mıntakada hükûmet nüfuzu hemen mefkuttu. Rica ederim, Diyarbekir var, Van var, Bitlis var, vesaire var. Bu koca memleketi idare eden mülkiye memurları kâmilen teşkilâtı hazıraya karşı demek ki müstereddit imiş. (Değildir sadaları) Bu memleket yalnız Nihad Paşaya mı idi? Efendim bendeniz o günlerde orada idim, valisile görüştüm, memurini mülkiyeye müstereddit kelimesini söylemek ihanettir. Daha doğrusu vatana ihanettir, efendim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Doğrudur, tereddüt yoktur.

LÜTFİ BEY (Devamla) — İşte vilâyatı şarkiye Mebusu muhteremleri buyursunlar. Memleketlerimizde memurini mülkiye adamlarından müstereddit var mı idi? (Hayır sadaları)

NACİ BEY (Elâziz) — Bu Meclisi Âlinin meşruiyetini tasdik etmemiş olsalardı, bizi buraya göndermezlerdi. Nihad Paşanın atfetmiş olduğu bu sözü kendisine iade ederiz.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Memlekete tamamile inkıyad ettirilememiş olan bu Kürdistan mıntakasında halk zaten askerlikten müteneffir iken İstanbul'un işgalini müteakip hizmeti mecburiyei askeriyeyi ihlâl ederek şirazei askeriyi ihlâl etmiştir. Efendiler bugün bendeniz Kürdistan Mebusuyum, Kürdistan hakkındaki böyle bir telâkkiyi katiyen red ederim. Kürdis-

tan ahalisi ihaneti, isyanı katiyen hatırına getirmemiştir. Yalnız öteden beri hükûmeti işgal, Kürt aşair reisleri arasında hissiyattan ibarettir. Bundan dolayı, yoksa değil hükûmete karşı isyan. Bunu da Kürdistan namına kemâli şiddetle red ederim. Bu katiyen varit değildir. Kürdistan hakkında isyan kelimesi kullanmak günahtır ve vatana ihanettir.

Üçüncü maddesinde diyor ki; efradın müsellahan firarları. Rica ederim, bugün cepheden silâhla firar etmiyor mu, onlar da vatana ihanet mi ediyor? Hayır bir neferin, bir kimsenin vatana karşı ihanetini kabul etmem. Yalnız sui idare neticesi olarak o zavallı askerler ailesinden ayrılmış, ailesi de orada perişan oluyor, kendisinin karnı doymuyor, ondan dolayı firar ediyor. Bunu da kabul etmem. Bir askerin memlekete ihanet ettiğini katiyen kabul etmem ve Heyeti celileniz de kabul etmez.

Dördüncü maddesinde; külliyetli esliha ve cephanenin her tarafa saçılmış olup mıntakada hemen Kürtçülük tesirile mühimmatı mezkûre tehlikeye maruz bulunuyordu. Efendiler, bunlar eğer hakikatte olsaydı, Nihad Paşa bunun önünü alabilir mi idi? Efendiler, Fransız ordusunu Urfa'da mağlûp eden hakikatte isyan telâkki ettiği Kürt askerleridir, hakikatte isyan telâkki ettiği Kürt aşiretleri sayesinde olmuştur. Nihad Paşanın askerleri sayesinde değildir. (Kaç tane askeri vardı sesleri)

Beşinci maddesinde deniyor ki; Muş, Bitlis, Siirt havalisinden de celbine teşebbüs olunan bir kısım mühimmatın celbine Kürtlerin mümanaata kalkışması. Tehlikeci maruzenin derecesini ve aşairin buna tesahüp etmek fikrinde olduklarını pek aşikâr bir surette göstermektedir. Bunu da kemâli samimiyetle ret ederim. Böyle bir keyfiyet olmamış ve olamaz. Bilâkis daima depoları muhafaza etmeğe bütün aşair ve rüesa gayret etmişlerdir. Muavenet etmişlerdir. Değil ki, onlar hükûmete karşı isyan etsinler.

Altıncı maddede, gayri kanuni alınan bedeli nakdilerin Nihat Paşanın mal sandıklarına itimad etmiyerek doğrudan doğruya senetlerle para alması. Müdafaaya karşı cevap veriyorum efendim. Usulü müzakere hakkında bir şey söylemiyorum. Büyük Millet Meclisi bütün müslümanlardan bedelli nakdi alınmasını ret ettiği bir sırada, ne salâhiyetle Nihat Paşa müslümanlardan bedelli nakdi alıyor ve aldığı paraları mal sandıklarına yatırmış mıdır? Hayır. Hatta bendeniz bir kaç tanesinin şahidiyim. Bedeli nakdi alınan efendiler, makbuz için mal sandıklarına müracaat ettikleri vakit, bize para vermediniz ki bizden makbuz istiyorsunuz. Kime verdinizse ondan isteyiniz diyorlar. Şimdi Nihat Paşa müslümanlardan aldığı bedeli nakdiyi mal sandıkları vasıtasiyle almış olsaydı, kendisini belki bir derece şayanı tesamüh görebilirdik. Ve hazinei millete para girdi derdik. Halbuki Nihat Paşa böyle yapmamış, doğrudan doğruya bizzat kendisi almıştır. Bu ise katiyyen kanun hilâfıdır. Bunu kendisi de itiraf ediyor. Binaenaleyh mahkemeye sevki lâzım gelir. Bu hususta bir takririm vardır.

Altıncı maddesinde diyor ki; bilhassa Kürdistanda ihtikârın da fevkine çıkan galâyı esar dolayısile muhassasatı ile geçinmeye mecbur olan müstahdemini devletin şeraiti hayatiyesi nazarı dikkate alınırsa yüzlerce hayvan edinmeğe ve beslemeğe kimsenin kudretyap olamayacağı aşikârdır. Biz demiyoruz ki; aşairden aldığı kısrakları Nihat Paşa kendisi kesesinden besliyor, bilâkis bunları yine milletin evlâdı, Mehmetcikler iaşe ediyor. Fiilhakika bütün Siverek mıntıkasında bir çok asker görürsünüz. Bunlar Nihat Paşanın kısraklarını rayeden askerlerdir. Binaenaleyh Nihat Paşanın kesesine bir şey dokunmuyor. Zavallı milletin boynuna yük olmuştur. Onlar, yüzlerce, yirmilerce, yahut onlarca kısrak saklayamaz. Fakat Nihat Paşa saklamıştır. On kısrak ta şeye gönderdi. Bunu kendisi ikrar ediyor. (Nereye gönderdi sadaları) kendisi nereye gidiyorsa oraya.. Müdafaanamesinde on tanesini sakladım, çünki kendi malımdır diyor. Sonra kısrak meselesini meşru bir hale sokmak için diyor ki; emsalim kumandanlar da bu gibi muameleler yapmışlardır. Ezcümle 1334 senesinde ikinci ordu kumandanlığı ile Diyarbekir'e geldiğim zaman gurup kumandanı Ahmet İzzet Paşa Hazretlerinin on beş hayvanını başında bir zabit olduğu halde Mardin - Halep şimendiferile müşarünileyh namına bendeniz sevk ettim. Demekki, İzzet Paşanın aşiretten hediye olarak kısrak almasını kendi hareketinin meşruiyetine delil olarak gösteriyor. İzzet Paşanın bu hareketi kendisi için hediye almaya meşru bir sebep oluyor. İzzet Paşa almış ise o da kanun hilâfı olarak almış, o da millete ihanet etmiş. Sonra mebdei tarihe karışmış bir takım hunin vekayi ihdası ile her devirde Hükûmeti Osmaniyeyi işgâl etmiş olan Milli ve Karakeçi hareketleri Siverek'tedir. Paşa zadelerin tenkil ve çöle firarlarından sonra riyasetten iskatları ile Milli hadisatına hâtemе verilmesi ve ahalinin muhtaç olduğu huzur ve sükûnet icraatı katiyeyi milliye ile temin edilmiş olması Siverek'teki mütegallibenin menafiini külliyen ihlâl ve o havalideki aşair üzerinde nüfuz ve tegallüplerini ref eyle-

diğinden bendeniz hakkında diyor ki; Mebusu Müşarünileyh mütegallibenin iğfalâtına kapılarak hakkı âcizide gayrı vasik isnadatta bulunmuştur. Halbuki benim isnadatım gayri vâsik değildir. Bütün vesaiki ile müsbettir ve Siverek'teki mütegallibenin iğfalâtına kapılmamışım, kapılmam. Onun isnat ettiği mütegallibe, ki, demin müdafaanamesinde okunuyordu. Siverek Belediye reisi Emin Bey, bu kadar hidematı görülmüş, bu kadar iane vermiş, hastahane açmıştır. O adamı babası ile beraber 1136 senesinde Diyarıbekir'de aylarca tevkif ettirmiş ve neticede rivayete nazaran, para alarak tahliye ettirmiş. Fakat o para hakkında ben bir kaç defalar müracaat ettim. Gerek Mahmud Beyler, gerek Emin Beyler ve gerekse Sudi Paşalar olsun katiyen ademi malumat beyan etmişlerdir. Fakat işin içerisinde her halde para vardır. Çünki yedi ay orada mahpus olmuşlar ve yedi ay sonra bunları tahliye ettirdikten sonra, bunları vatan perverlikle tavsaf ediyor. Nasıl tavsif ediyor ki; bu adamı Diyarıbekir'de yedi ay babası ile beraber tevkif etmiştir.

EMİN BEY (Bursa) — Hep vesaikiniz böyle midir?

LÜTFİ BEY (Devamla) — Böyledir, evet hoşunuza gitmedi mi?

Mebdei tarihe karıştıran Nihad Paşa, Mili aşair harekâtını isyan telekki etti. Rica ederim o Mili aşiretlerinin babası, ki vaktiyle Abdülhamid ona oğlum demiştir. Hürriyetten bir sene evvel, iki sene evvel isyan etti. Hürriyet ilân edildiği zaman takibat neticesinde vefat etti. Onun harekâtına isyan namını vermek günahtır. İsyan; bir devlete karşı isyan demektir. İsyan eden adam Sultan Hamid'in oğlu olabilir mi? Şimdiki isyanlar da onun oğullarıdır. Mili, aşairle arasında olan rekabet neticesinde buna isyan ruhu vermiyelim, rica ederim. (Gürültüler) Hayır Kürdistanda isyan yoktur, Nihad Paşa sayesinde isyan ihdas edilmiştir. Daha da isyan ihdas edilmiştir. İbrahim Paşanın oğlu Mahmud Bey neden Nihad Paşanın zamanında Halep'te Fransızlara iltica etti? Nihad Paşa Hazretleri iyi bir adam olmuş olsaydı, neden böyle yaptı?

MUSTAFA BEY (Dersim) — Mahmud Bey yedi yüz deve ile üç sene çalıştı.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Bunlar sui idare neticesidir. Gerek Milli ordu olsun, gerek de aşiret reisi olsun isyan katiyen hatırına gelmez. Yalnız bir birlerine karşı olan adavetten dolayı hükûmet memurları ve Nihad Paşa istifade etmişti. Binaenaleyh benim takririm lütfen okunsun ve bir karara raptını teklif ederim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkî) — Efendim; bu evrak Adliye encümeninde tetkik edildiği gün bendeniz başka bir encümende meşguldüm. Bu evrakın tetkikinde bulunmadım. Müzakereye iştirak edemedim. Fakat anladığıma göre encümen tetkikatını yalnız, tahkikatta noksan var mıdır, yok mudur, noktasına hasretmiş ve verilen kararın muvafakati kanuniyesi olup olmadığından bahsetmemiştir. Halbuki Heyeti Celile, Adliye encümenine havale edince, öyle zannediyorum ki; tahkikatta noksan olup olmadığını tetkik ile beraber; verilen karar kanuna muvafık mıdır, değil midir? Bu cihet hakkında da mütalâa dermeyan etmesi matlub idi. Binaenaleyh şurasını da arz ediyorum ki kararın kanuna muvafık olup olmadığı hakkında Heyeti Celîye arz edilmiş muayyen bir noktai nazarı yoktur. Esnayı müzakerede, Heyeti celilenizin bu noktai mühimmeyi nazarı dikkate alarak müzakereyi ona göre idare buyurmasını teklif ederim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Efendim; bendeniz bu bapta söz söylemeden evvel Heyeti Celileden rica edeceğim. Bendeniz esas hakkında mütaleamı beyan etmek için, evvelemirde Adliye encümeninde iki fikir var olduğunu söyliyeyim. Mazbatayı takdim eden ekseriyet, bir de ekalliyettir. Binaenaleyh ekalliyetin de kendi fikrini, mütaleasını, esbabı muhalefetini söyledikten sonra, kendi fikrimizi söyliyelim. Müsaade buyurulursa fikrimi izah etmekliğimi rica edeceğim. Evvelemirde muhalif arkadaşlarımızı dinliyelim. Esbabı muhalefetleri nedir, niçin muhalefet etmişlerdir?

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; meselenin tenevvürü için encümen namına söz söyliyeceğim, müsade buyurun mesele tenevvür etsin.

REİS — Efendim mazbatanın zirinde bir muhalefet yoktur. (Var sesleri). Efendim varsa hini imzada bulunmamışlar. Encümen reisi demin ekseriyetle karar verildiğini söylediler.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Heyeti celile fikrimi muvafık görürse, muhalif kalanlar fikrini izah etsinler. Ondan sonra sözümü söyliyeyim. Yok eğer dinlemiyecekseniz...

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; müsade buyurun encümen namına söz söyliyeyim,

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Efendim Nihad Paşanın evrakını Adliye encümenine havale ettiğimiz zaman tetkik edilse 2 - 3 cihet vardı. Bu cihetlerden birisi Nihad Paşanın ithamını mucip esbap olup olmadığıdır. Diğeri de muhakemenin, tahkikatın usulünde devam edip etmediğidir. Bendeniz zannederim; encümen şu iki noktanın her ikisine de temas etmemiştir. Nihat Paşa hakkında tutulan evrakı tahkikiye bir evrakı tahkikiye mahiyetini haiz bir şekle girmemiştir. Evrakı tahkikiye, malumu âliniz, bir şahsın hakkında dermeyan edilen ithamatı ve o isnad edilen ifadat alınarak ithamatı tespit etmek lâzımdır ve ithamat tespit edildikten sonra ibraz edecekleri delâili sübutiyeyi cemetmektir.

Şikâyat edecek veyahut ithamat dermeyan edecek olan eşhasın şehadeti, ifadatı dinlenir, ondan sonra evrakı tahkikiye heyeti tahkikiyenin veyahut müsttantığın vereceği bir karar ile ithama müncer olur ve yahut meni muhakemesiyle neticelenir. Nihat Paşa hakkındaki evrak katiyen bu şekilde değildir. Nihad Paşa Hazretleri hakkında vuku bulan şikâyetleri mahallindeki valilerden veyahut oradaki askerlerden sormuş ve onlar mütalealarını beyan etmiş, Nihad Paşa da bu kısmen okunan ve kısmen okunmıyan itiraznamesini vermiş, muhakemat dairesi Nihad Paşanın lüzumu muhakemesine mahal yoktur demiş.

Bendeniz zannediyorum ki; bu evrakı tahkikiye kanuni bir mahiyeti haiz değildir. Heyeti celileniz müdafaanamenin tamamını okumadı. Nihad Paşanın vermiş olduğu müdafaanameyi tamamiyle okumuş olsaydı, sayılan 18 maddenin kısmı küllisini zaten kendisinin ikrar ettiği görülür, hatta tahkikat evrakına bile mahal kalmıyacak derecede dermeyan edilen ithamat, kendisinin ikrarı ile sabit olmuştur. Binaenaleyh bendeniz muhakemat dairesinin bunda lüzumu muhakemeye mahal yoktur diye cevap vermesini pek acaip görüyorum ve bizim Adliye encümeninin de bu noktaya temas etmemesinin esbabını anlıyamıyorum.

EMİN BEY (Canik) — Esbabını izah edeyim kanunidir ve zatı âliniz teklifi üzerinedir.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Müsade buyurun arzedeyim. Nihad Paşa hakkında tutalacak tahkikat bir defa mahallinde kendisinin haklarında zulüm yapmış olduğu, cürüm ika etmiş olduğu, oradaki insanların ifadesinden başlar ve ondan sonra mahallinde yine onların ibraz edeceği delâili beyyineleri istima ve tetkik edilir. Ondan sonra muhakemat dairesi, veyahut heyeti tahkikiye fezlekesini yapar ve karar verir. Binaenaleyh bendeniz bu evrakı tahkikiyeyi, evrakı tahkikiye mahiyetinde görüyorum. Adliye Encümeninin de bu noktaya temas etmemesinin esbabını kendilerinden soruyorum.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; bir kere Adliye Encümeni, noktai nazarını söylesin, Heyeti Celile de ona göre mütalâalarını yürütsün.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Malumunuz, bendeniz doktorum. Fakat Mebus olduktan sonra, ara sıra vaktim oldukça hukuk kitaplarını biraz karıştırdım ve anlıyabildiğim kadarını arzedeceğim. (Gürültüler, handeler) Müsade buyurulursa kısa söyliyeceğim. Hâkimiyet ile hükûmet bir araya geldiği zaman adaletsizlik hemen mezcolurmuş. Hemen, hemen bu noktaya benim de inanacağım geldi. Nurettin Paşa ve Nihad Paşa hakkında böyle iki karar verdik. Kararların ikisinde de bir isabetsizlik gördük ve bu verilen kararları biz hissiyatımıza kapılarak verdik. Şimdi bunu arzetmeliyim ki; fevkalâde zamanlarda, fevkalâde şeyler olur. Bu adam olabilir ki ufak bir kusur, bir kabahat işlemiş. Olabilirya. Fakat bunu fevkalâde zamana bağlamak vardır. Müdafaanamesini dinledikten sonra bu zatın mesul edilmesi değil, ancak takdir edilmesi lâzımdır.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Evet, hükûmetin verdiği talimat üzerine yapmıştır.

OPERATÖR EMİN BEY (Devamla) — Rica ederim, vesaikiniz varsa çıkar burada söylersiniz. Yalnız Nihad Paşayı muaheze etmek lâzım gelirse, kullandığı lisanın şiddetindedir. Bunu bendeniz askerliğine, sâniyen (inna ye'sel insane..) diye başlayan bir beyit vardır. Bu beyit mucibince kullandığı... (Oooo... O sesleri) Binaenaleyh efendiler biz bu işi uzatacak olursak, öyle zannediyorum ki; ilk defa hatalara düşüreceğiz.

Efendiler; böyle üç dört adamımız vardır, onları da birer birer çürütmiyelim, yazıktır. Bir kumandan otuz ilâ kırk senede yetişmez. En ufak bir kusurundan dolayı alıp, alıp yere vurmıyalım, dün yere vurduğunuz Nurettin Paşayı unutmıyalım, ki bu gün bir ordu kumandanı olarak gönderdik.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bendeniz mükafaat ve bu müdafaata karşı beyanı mütalâa eden arkadaşlarımın mütalâatını karşılaştırmak istiyorum.

Esasat birer birer tetkik edilecek olursa, bendenize öyle geliyor ki; kâfi derecede nıkat tenevvür edecektir. Bir memleketin, hususiyle 1336 senesinde her

tarafta yeniden hükûmet teşekkül etmek üzere bulunduğu ve aşağı, yukarı bir çok çarpışmalar ve kararsızlıklar ve zaruret dolayısiyle kuvvei askeriyeyi tahtı silâha almak için gönüllü asker toplanarak büyük ve tehlikeli bir devreyi geçirdiği bir zamanda idare başında bulunan adamların herkesi memnun edememesi ve her tarafa adaleti tamamiyle tatbik edememesi ihtimâli vardır. Fakat idare ve siyaset adamlarımız heyeti mecmuasının efaline bakılarak savabı hatasından ziyade ise o veçhile hükmolunur. Yoksa mümkün değildir ki; böyle mühim işlerde bulunan zevatın kâffei ahval ve efalinde doğrudan doğruya şikâyet olunmayacak vaziyeti temin edebilmek mazhariyeti müyessere olabilsin.

İBRAHİM BEY (Mardin) —Savaplarını da saysanız fena olmaz.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Savaplarını da sayacağım, hatasını da.. Ali Cenani Bey biraderimiz buyuruyorlar ki, tahkikat usulü dairesinde mi olmuştur? Tabii Adliye Encümeni bu bapta mütalâada bulunacaklardır. Meselâ; diyorlar ki, zulüm yaptığı eşhasın hepsinin ifadesi alınarak ona göre tahkikatı yürütmelidir. Efendiler; bir ordu kumandanı şahsen kimseye zulüm yapmaz, çünki doğrudan doğruya kimse ile temas etmez. Binaenaleyh bir zulüm olmuş ise kendisinin bir emri ile olmuştur, bu emir nerededir Bir zulüm yine bir memuru hükûmetle olur, bu memuru hükûmet kimdir? Meselâ diyorsunuz ki Malatya civarında soyuldukları yerde bu paranın istihsali hususunda cebir ve şiddet gösterilmiştir. Bu, Malatya Mebusu Feyzi Efendi biraderimizin buyurduğu bir meseledir. Efendiler o zaman Erge kaymakamı olan zat tahkikat ve takibata çıkmıştır. Yanında iktiza eden kuvvet bulunmuştur, eşkiyanın üzerinde mestureden olan bin liranın 600 lirası bulunması, 400 lirası bulunamamıştır. Bulunamıyan bu parayı bir an evvel bulmak ve kendisini şu suretle memnun etmek için kaza kaymakamı, mütebaki parayı bir suretle temin etmiş, senet almış. Bilâhare tahakkuk ettirdiği adamlardan bu parayı derhâl tahsil etmiş ve alâkadarana vermiş ve zannediyorum paraları tekrar aldıklarına dair senetleri vardır. Binaenaleyh; Erge kaymakamı, devletin bir memuru resmisi ve mülkisi elinde bir kuvvei askeriye ile bu paralı tahsil etmiş ve ashabına vermiş olduğu tebeyyün etmiştir. Şimdi bana denecektir ki; acaba Erge kaymakamı zulüm etti mi, acaba bu parayı cebir ve şiddet ile mi tahsil etti? Etmedi efendiler. Bu, kime aittir, bundan dolayı vuku bulan kabahat, doğrudan doğruya kendisine mi aittir? Bu bapta....

YASİN BEY (Gaziantep) — Bizzat Nihad Paşanın gönderdiği zabit var.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bendeniz diyorum ki, Erge kumandanı Emin Bey denilen zat takibe memur edilmiş ve eline bir fırka asker de almıştır. İşte bu suretle takibat yapılmıştır, diyorum. Bunun hilâfını isbat ederseniz bendeniz de sizinle olurum. Bu, böyle olmuştur. Bu zat buradadır. Hatta zannederim kalemi mahsusta falan bir yerdedir. İşte bu bapta Erge kaymakamının takibatta yolsuzluk ettiğini kendisi duymuş ve tahkikata Malatya mutasarrıfını memur etmiş ve bir de jandarma zabitini memur etmiştir. Binaenaleyh yolsuzluk olduğu sabit olmuş zannediyorum ve kimlere zulüm edilmişse tahkikat evrakı doğruca Dahiliye Vekâletine gönderilmiştir ve bir suretini Müdafaai Milliye Vekâletiyle, Erkânı Harbiye ve Malatya mutasarrıflığına göndermiştir. ve bir suretini de kendisi almıştır.

Kusur gördüğüm nıkatı da açacağım, savap gördüğüm nıkatı da açacağım. Temyizi size aittir. Binaenaleyh beyefendi biraderimizin buyurdukları gibi zulüm yapan eşhasın meselesini orta yere mevzu etmek lâzım gelirse, efendiler bu on sene sürer, burası mahkeme kapısı değildir. Bu, bir meselei adliyedir, kimin şikâyeti varsa mahkemeler açıktır. Bir istida verir, bu gün muhakeme edebilir. Bir buçuk senedir kumanda ettiği bir mıntakada siyasî ve idarî icraatı umumiyesi noktai nazarından ya kabahatli çıkaracağız veyahut tebrie edeceğiz. Binaenaleyh mesele, esasat noktasıdır. Yoksa benim hatırımı incittin veyahut kusur yaptın.. Efendiler; muhakkaktır ki kusur yapmıştır ve bu adamın idarî kusurları olabilir ve bunu hiç bir fert inkâr edemez. Lâkin bendeniz diyorum ki; biz burda alelâde bir şahsın icraatı adiyesini murakabe etmek vaziyetinde değiliz. Elcezire kumandanı, ki İstanbul'dan 1336'da tayyare ile kaçıp gelmiş, giderken soyulmuş, yaveri şehid olmuş, kendisi yaralanmış ve kendisini bir can ile mıntakasına atılmış, orada iki piyade fırkası ile 300 mevcutlu bir suvari fırkası bulmuş. Beş para yok. Beş yüz elli bin lira ordunun borcu var. Böyle bir mıntakada idare başına geçmiş ve vazifesini - leülhamd diyeceğim, çünki kendi hulusi ile hulusu umum millettir. - ifa etmiş ve bir vukuat çıkmamıştır. En ufak ve en hücra bir köşede kemâli sükûn ile bir buçuk sene idare etmiştir. Bilirsiniz ki o vakit Karahisar'ın aşağısında, Adapazar'ında vekayi varken ve bendeniz Refet Paşa

Hazretleri ile birlikte Sivas mıntakasında bir takipte iken kesdileri bunların arasından geçerek o mıntakaya can atmış ve orada bir buçuk sene ifayı hizmet etmiştir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki; icraatı idariye ve siyasiye itibariyle memleketimizin en uzak bir noktaşında nüfusun geniş yayıldığı bir sahada yanlışlık çıkmasın diye bir buçuk sene hoş bir surette halkı hükûmetle, hükûmeti halkla idare etmiş ve geçinmiş, bir hükûmet, bir idare adamıdır.

Efendiler; meselennn bir kere bu noktai nazardan heyeti umumiyesini düşünmek lâzımdır. Yoksa filân yerde zulüm yapılmış, tahkikat yapılmamış. Zulmetmiş se evrakını çıkarınız, şahsen kendisi muatep olsun. Malatya'da eğer yapıldığı iddia olunan şeyler, kendisi tarafından vaki ise hükûmetten, Dahiliyeden, oranın mebusu olan arkadaşlarımız bir takrirle suâl ederler. O takrir üzerise hükûmet tahkikat yapar, bu suretle hükûmet ne zaman olsa bu adamı mesul edebilir. Sorulmadı diye herkes bir parmak attıkça, dünyada bu suretle kim tebrie edebilir ve bundan sonra hangi şekle koyabilirsiniz? Binaenaleyh efendiler; meseleyi öyle ve böyle iki noktadan düşünerek, biz ne niçin karar vereceğiz? Bu meselede büyük esaslı hatası var mıdır? Her hangi bir adam zimmetine para geçirmiş, vazifei askeriyesini ihlâl, şeref ve namusunu lekelemiş midir? Efendiler söz söyleyiniz.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Evet olmuştur.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Hayır efendiler; bunu isbat edemezsiniz.

FEVZİ EFENDİ (Malatya) — Nihad Paşayı tanımam, burada gördüm. Memleketi soymuştur, burada söyliyeceğim.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler; her hangi bir zat hakkında bu yolda iradı kelâm eden zatı âliye soruyorum ki; iki senedir vazifei mebusiyetini ifa ederken neden mahkemeye müracaat etmemiş.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Beşyüz tane telgraf var. Hangi mahkemeye, hangi Heyeti Vekileye?

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Çünki benim gibi Nihad Paşa mahkeme huzuruna çıkamaz.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler; her hangi arkadaşımız beni mazbata muharriri zannediyorsa, değilim. Ben şahsi olarak fikrimi söylüyorum. Rica ederim, bildiğinizi zamanında burada söyleyiniz. Malatya Mebusu muhteremi böyle buyurduğu halde bendeniz, diğer iki Malatya Mebusunu dinledim. Tamamen başka fikirde görmekteyim. Bizzat vakanın başında bulunan Haci Bedir Ağa kendisini bana mesele hakkında kâfi derecede fikirlerini söylemiştir ve kendileri de buraya çıkar, buyurdukların tamamen makûsu olan nıkatı söyler. Binaenaleyh hakikat nerede ise onu arıyalım. Binaenaleyh efendiler, bendenizin noktai nazarım budur. Biz burada neyi arayacağız? Tahkikat usulünde mi cereyan etmiş ve usulünde ceryan etmesi için bütün o mıntakalardaki müştekilerin mütalâa ve ifadeleri alınmak lâzımdır, deniyor. Bunun aklen ve mantıkan ne kadar muhâl olduğunu Heyeti Celileniz takdir buyurur ve bunun neticesine kadar ne mertebe muhâl olduğunu takdir eden Heyeti Celilenin bir adamın şeref ve namusunun her hangi bir şey önünde lekedar kalmasına zannederim ki; vicdanı selimi arzı olmaz. Beraet zimmet asıldır. Eğer meselede delil varsa ortaya çıkmalıdır. Delail olmadığı halde hiç kimse sürünemez. Aleyhinde bulunan adam mahkemeye gider. Burada bir buçuk senedir sizin emrinizle, sizin arzunuzla bir mıntakada asayiş temin eden bir adamın efalinin yekûnu umumisini münakaşa ediyoruz. İstâmlardan bedeli nakdi alındı deniliyor. O zaman da hangi yerlerden müdafaai hukuklar para almadı, size sorarım.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Buralardan da aldılar.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Endişeye mahâl yoktur. Efendiler Elcezire cephesine teşrini evvele kadar muhassesat olarak bir para verilmemiştir. Hükûmeti celileniz burada teşekkül etmiştir, nisana kadar bir para almamıştır. Ancak füruht olunan eşya ile geçiniyorlardı, biliyorsunuz. İzzet Paşa istasyonlara ötede beride kezalik Malatya da vardı, Diyarıbekir de .Oraların müdahharatını satarak marta kadar geçindiler. Mahiye yüz otuz bin lira havalesi var. Beş yüz elli lira para hükûmetten alacağı var. Zabitan perişan bir vaziyette.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Yüz otuz bin lira nereye sarf olunuyordu?

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Vallahi bilmiyorum, ordu kumandanı demiştir ki; para göndermiyorsunuz, asayiş istiyorsunuz. Efrat elimin altındadır. Ben ne yapacağım? Memleketin yalnız firarı yekûnu aşağı yukarı yirmi otuz bin gibi gayet azim miktardadır. Bunlar hepimizin başında, biz de biliyoruz, aynı meseleyi gördük. Binaenaleyh bir çok kimseler vardır ki onlardan bedeli nakdi alınıyorsa, hem tevehhuşları zail oluyor, hükûmete olan muhabbetlerine halel gelmez. Yani, yakalanacağız korkusu yoktur. Hem de ordu para alır ve kendini idare eder.

Bunu, makamına, merciine yazmıştır. Şimdi diyorsunuz ki, mercii kendisini meni tahsil etmemiş, bu bapta bir kanun yapılıyor demiş. Binaenaleyh bu da, bunun lehine oluyor diye bir paranın alınmasına karar vermiş, emir vermiş. Kabahat kimdedir? Sorun Müdafaai Milliye Vekiline. Neye sormuyorsunuz? Hayır ortada bir isim vardır, onu asmak lâzımdır. Onun için bendeniz görüyorum ki, bedeli nakdi meselesinde ortada kanuni bir esas kalmaktadır.

Şimdi efendiler bedeli nakdi ahzi suretiyle ne olmuştur Beşinci fıkranın Ayıntaba sevki bu sayedir. Efendiler ben orada Sivas'ta idim. Benim vasıtamla kendi kolordumuzdan ve suveri muhtelife ile içimizden para vermişiz. Keza yirminci kolordu kumandanı bulunan Ali Fuad Paşa o zaman vermiştir. Kırk beş bin lira para gönderdik, cephe temin ettik, kuvvetimizi ve mevcudumuzu tahkim etmek için gönderdik. Böyle parasız bir zamanda, insanın taşa saldıracağı bir sırada bu zat para vermiş ve göndermiş, bulmuş techiz etmiş, kolordu meydana getirmiş, Elcezire cephesine bir fırka göndererek müdafaaya iştirâk etmiş, Garp cephesine cephane sevk etmiştir. Müdafaayi Milliyeye böyle yapıyorum diye yazmış ve menedilmemiş. Siz bunlardan mesul ve müttehim tutuyorsunuz. Binaenaleyh ve muhtacı mülâhaza değildir. Yani bendeniz diyorum ki; bunlar mevaddı ithamiye meyanına dahil olur mahiyette değildir.

Şimdi efendim; tüfek ihdası meselesi. Beyler bilirsiniz ki harpte bu bir zarurettir. Bu zaruretleri yaptık, tecrübe ettik. Bilhassa Garp cephesinde biz hep yaptık. O cihette biraz bulunmuştum. Mecbur idik ve ben dahi mecbur idim, aşaire vesaireye yardıma. Kuvvetimizi bizzat kendileri üzerinde hissettirmiyecek yerlere nüfuzumuzu, para suretiyle, silâh suretiyle onlara hissettirecek onlar sayesinde mühim bir kuvveti memleketimizin, devletimizin menfaatine idame etmek lâzımdır. Bahusus Elcezire cephesi gibi bütün bütün geniş ve sahası açık olan bir mıntakada lâzımdır. Ve kendi muhabbetleri dahi buna zâmandır. Böyle bir zamanda rüesayı aşairi tatyib etmek lâzımdır. Tatyib ettiğiniz nedir? Verdiğiniz paradır, tahsisatı mesture namiyle verdiğiniz paranın yekûnu bin liradır. Binaenaleyh, onlara verilecek olan ve hoşa gidecek silâhtır, o da mevcuttur ve onu vermekle salâhiyeti haricinde bir şey yapmamıştır. Bu zaten harpteki salâhiyetlerimiz meyanındadır. Miktarında yolsuzluk varsa, bu, nazarı dikkate çarpabilir. Binaenaleyh dairei aidesi de bunu tasdik ediyor, mahalline masruftur, diyor.

ALİ CENANİ BEY (Ayıntap) — Halep'te üç bin tane verdi.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler; yalnız ben söyliyeyim ki; Sivas mıntıkasında eşkiya yedinde maalesef ellerindeki silâh miktarı bundan fazlasını depolardan alsaydı daha mı iyi olurdu? Bilâkis aşairin silâhla, filânla tatyib edilmesi, acaba daha hayırlı olmadı mı? Bendeniz Tokad'da yirmi neferli bir taburun, âlimallah, elimde kalmıştı. Tokad'ı ussat basacaklar, ne vaziyette idik biz? İşte Emir Paşa da orada idi, bilir. Yirmi yaşına gelmiş mektep çocuklarının eline silâh verdim. Halkın hâmiyetini tehyiç etmeğe ve kendilerinden istifade etmeğe çalıştım ve nitekim kendilerinden, sonra dokuz sınıfı tahtı silâha alıp memleketi müdafaa ettik. Böyle ahval olduğu zamanda herhangi bir yerde isyan vesair gürültülerden istifade edecek, menfaat kapmak istiyenler, neler yapmaz? Binaenaleyh çok görmemelisiniz. Bir darül harekâta emniyet ettiğiniz ve salâhiyeti vasia verdiğiniz bir adama şuna, buna silâh verdin veya olabilir nâehil olan adamların eline geçmiş ve binaenaleyh bazılarını dilgir etmiş olursunuz. Bunda haklısınız ve ben de haklı görürüm. Fakat benim anladığıma göre, belli başlı, Şemmer, Aşir, Cezire gibi, Diyarbekirliler, midyatlılar... İlâ gibi oralı bir çok aşairin rüesasına verilmiştir. Yani mahalline masruftur. Onun için bendenizce bu, idarî bir meseledir.

Efendiler; bunun neticesinde idarei memleket şurişten, halelden masun kalmış, kalmamış ve bunun verilmesile çirkinlikler olmuş, olmamış, bunun yekûnunu düşününüz. Bunun yekûnunu pek çabuk görürsünüz. Amma mucibi tahtie olabilir. Adedini çok gören olabilir. Efendiler zaten atmışsınız vazifesinden, bir senedir sürünmektedir. Yalnız bu ceza kâfidir, daha ceza varsa verin, hükmedin. Muahaze olabilirse de esas itibarile cürüm değildir. Vazifesidir, hakkıdır, yapmıştır.

Mal sandıklarını neye mürakabe etmiştir deniyor. Arzettiğim gibi bir milyon lira, yani cephe efradı 1337 senesinden beri bir sene maaş almamıştır, zabitan beş altı aydır maaş almamıştır. Yani yarı yarıya. Bunlar bu vaziyette bulunuyorlar, zannediyorum ki; 1336 senesinin temmuzlarına, haziranına doğru bunlar bizar olarak artık ne yapacaksanız, yapınız, maaşımızı verin, demişler. Hükûmet demiş ki; ağnâm, aşar, bilmem bazı rüsum, techizatı askeriye gibi bir kaç rüsum vardır. Onlar kabili tahsildir. Bunu tahsil edeceklerdi. Şimdi bunu cibayet, ihtiyacı idare için

mecbur olmuş bu nıkattan cibayet olunan para doğrudan doğruya bana aittir demeğe. Bir adam ki; mıntıkanın idarei mülkiyesine de karışmıya salâhiyet vermişsiniz, Ben de aynı şeyi yapardım efendiler. Diğer arkadaşlarımız da böyle yapıyorlardı. Yani bu mesele zaruridir. Mal sandıkları mürakabe olamaz. Olur efendim. Âmirdir, o salâhiyeti elinde vardır. Binaenaleyh mevzuu münakaşa olacak şey bu da değildir.

Zati hayvan meselesi ben bunu teferruatı ile bilmiyorum. Aşairden gelen hayvanların bir takımlarını, suvari takımlarına, bir kısmını da zabitana vermiştir ve beş on rees hayvan da yanında kalmış. Binaenaleyh bu mesele takdirinize muhavvel meseledir. Bu hususta söz söylemek istemem. Belki daha iyi olabilir şekil vardır. Ben bunu bilmiyorum, hissi bir noktadır.

Efendiler Elaziz, bir müteahhit, bir adama erzak ihale etmiş. Haberi yok adamcağızın. Kaydına, tarihine bakdığı vakit, kendisi Sivas'a muvasalat ettikten sonra erzakın ihale olunduğu görülüyor. Onun için İstanbul'dan eşya celbetmişlerdir. İhtiyacatı almak için bir zabiti İstanbul'a göndermek lâzım. Ferit Paşa Hükûmeti zamanında bir zabit İstanbul'a nasıl gidebilir? Mütekaiddir ve eline mütekaiddir diye bir vesika veriyorlar. Bu suretle gönderiyorlar ve tüccar sıfatile mal alsın, getirsin ve bu mal bizzat ordunun ihtiyacı için ve aynı zamanda zabitan için. Bilirsiniz ki, Diyarıbekir'de şimendifer filân da yok. Şu halde zabitanı bu sefaletten kurtarmak için ordu böyle şeyler yapar.

Efendiler; elhasıl beyan ve zikredilen mevaddan benim anladığım mıkat bunlardır. Ben bunlarda mucibi mesuliyet bir şey görmedim. Ben bu adamın vazifei resmiyesini suiistimâl ettiğini görmüyorum. İdareten bu adam hata etmiş olur. Bazı aşiretleri tatyib etmiş ve bazı hususta cebri şiddet göstermiş olabilir. Malatya'da kendisinin öyle lisebebin vaki olmuş bir takım mezalim varsa, her zaman muamele yapılabilir. Bu evrak üzerinde tahkikat yapılabilir. Her zaman herkes şikâyet edebilir. Binaenaleyh böyle bir takım şeyleri veya şunun bunun hakkı hususisile meseeyi senelerce uzatmak ve karşınızda size hizmet eden adamların zelil, hâr süründürmek, zannederim Heyeti aliyenin kalbi selimine yakışmaz. Hissiyat noktai nazarı ile değil, mecmuu efâl nazarı ile bakınız. Her halde hata olan mıkat ta vardır, sevap olan mıkat ta vardır. Siz yekûnuna bakınız ve kararınızı veriniz. Ben diyorum ki; müdafaada iltizam olunan bazı nıkattan, bazı arkadaşlarımız mecruhu kalp olmuştur. İnanınız efendiler; sizin gibi bu arkadş ta memleketini sever ve bununla her hangi bir şahıs bir şey kasdetmez. Fakat bendeniz de biliyorum ki makamı müdafaada bulunan adam hukukunu müdafaa için bütün mevcudiyetini verir ve bu nıkat ile bazı nıkat fazla göstermiş ise bendenizce esasa taalluk etmez. İnsanlıktır. Onun için bendenizce esasa taalluk etmez.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Müzakerenin kifayeti nasıl olur, olmaz (ayak patırdıları, şiddetli gürültüler) Beni buradan ölümüm indirir, müzakere gayrı kâfidir. Bu cinayet memleketimizde olmuştur. Eğer cinayeti söyledikten sonra dayak vurmak, döğmek lâzımsa emrediniz dışarıya gidelim. Burada halkın alâm ve ekdarını söylemiyelim mi, halkın alâm ve ekdarını burada söylemek memnu ise ağzımızı kapayın. Lutfediniz beni dinleyiniz. Efendiler vallahilâzim billâhilkerim ben Nihad Paşayı tanımam, ben onu iki gün sonra gördüm.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yemin noksandır hoca.

FEYZİ EFENDİ (Devamla) — Nihad Paşa bizim memlekete geldi, seksen tane asker, bir top, bir zabit, bir kaymakam aldı. Kazaya çıktılar efendiler (Müzakere kâfi sadaları) müzakere nasıl kâfi olur? Cinayet bizim memleketimizde olmuştur. Eğer bunu söyletmemek istiyorsanız, günahtır. Ben söz söyliyeceğim, dinleseniz de söyliyeceğim, dinlemeseniz de söyliyeceğim. Beni burada öldürün,

REİS — Feyzi Efendi bir usul vardır. Müzakerenin ademi kifayeti hakkında söz aldınız. Müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır. Evvelâ onu reye koyalım. Müzakerenin kifayetine karar verilmezse o zaman yine söylersiniz.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendiler; cinayet bizim memleketimizde olmuştur.

REİS — Feyzi efendi senden evvel söz alan çok zevat var.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendiler; eğer bunları söylemezsem müzakerenin kifayetine nasıl karar verebilirsiniz? En mühim mesele mahvolursa, yazık değil mi?

REİS — Müzakerenin kifayetini reyi âlinize vazediyorum, on beş arkadaşımız söz almıştır. Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir vardır. Eğer gayrı kâfi görürseniz müzakere devam eder.

HASİB BEY (Maraş) — Müzakerenin kifayeti bir takrirle reye konabilir mi?

REİS — Reye konur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İlk kurşun benimdir.

REİS — Efendim, kurşun murşun yoktur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Reye koyunuz. (Gürültüler)

REİS — Ben söz veriyorum demiyorum, cebren söylüyor. (Şiddetli gürültüler) Bundan evvel on beş adam söz almıştır. Cebren söz veremem efendim. (Cebren değil sesleri), (Reye sesleri)

Efendim; müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Efendim ekseriyetle müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

FEYZI EFENDİ (Malatya) — Müzakerenin kifayetinden sonra bir kişi söz söyliyebilir. (Handeler)

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Efendim rica ederim karıştırmayınız.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Müsaade buyurun. Lûtfi Bey encümeni adliye karşı bihakkın tahkikatı icra etmediğinden dolayı izharı teessüf etmişti. Encümen bu teessüfe cevap vermek mecburiyetindedir. (Doğru sesleri) Çünki zapta geçmiştir. Çünki encümen tetkikatını yapmıştır.

REİS — Gaziayıntap Mebusu Şahin Efendi ve rüfekasının takririni okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Gerek Adliye encümeninin okunan mazbatasında ve gerekse mazbata muharriri tarafından verilen izahatı şifahiyenin husule getirdiği kanaata nazaran Adliye encümeni Nihad Paşanın müdafaanamesini kıraat etmiş ve heyeti umumiyenin encümene tevdii hakkındaki kararını tahkikata tevessül ve tamik noktasından kendisini vazifedar görmiyerek, heyeti umumiyeye iade eylemiş olduğu anlaşılmaktadır. Evrakı tahkikiye münderacatına nazaran müşarünileyh hakkında mucibi iştikâ olan mevadda ait müştekiler istima olunmadığı gibi, esbabı sübutiyeleri de taharri ve tamik edilmemiş ve müdafaanamesile de müşarünileyhin hilâfı kanun muamelâtı tevessülü müevvelen itiraf etmiş olmasına binaen mevaddı müştekâbiha hakkında yeniden ariz ve amik tahkikat icra ve esbabı sübutiyesini tesbit ve neticei hasılanın Meclisi Âliye arzı zımnında tekrar Adliye Encümenine havalesini teklif eyleriz.

Gaziantep Şahin — Gaziantep Yasin

Gaziantep Ragıp

REİS — Siverek Mebusu Lütfi Beyin takriri vardır, okutuyoruz.

Riyaseti Celileye

1. Nihad Paşanın bedeli nakdi kanununu red eden Meclise karşı orada bedeli nakdi ahz ve onu hazinei beytülmale teslim eylemediği.

2. Hazinei milletten aşair rüesasına hediyeten ita eylediği mavzerler mukabilinde gelen ve kendi ikrarı tahtında bulunan kısrakları ordu emvali meyanına konulmayarak etibbasından bazı zevata birkaç tane hediye vermesi ve kısmı küllisini emvali zatiyesi meyanına ithal eylediği cevapnamesi münderecatile tahakkuk eylediğinden ve bu iki nokta müşarünileyhin mahkûmiyeti için delili kavi teşkil edeceğinden, her halde heyetin yaptığı tahkikat noksan olup tavazzuh ve badettavzih evrakın leecelülmuhakeme, mahkemeye sevkine karar verilmesi ve bu cihetler tamik ve tahkik edilmiyerek ve hiç bir ferdin ifade ve şehadetine müracaat edilmiyerek müşarünileyhin kavli mücerret ile meni muhakemesi yoluna gitmek muvafıkı kanun olamıyacağından noksan tahkikatının ikmâli zımnında evrakın mensup olduğu mahkemeye sevk buyurulmasını selâmeti vatan namına arz ve teklif eylerim. 22 . 7 . 1338

Siverek
Lütfi

İBRAHİM BEY (Mardin) — Reis Bey, Ali Süruri Beyin bir teklifi vardı.

REİS — Var efendim. Şimdi Feyzi Efendinin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Nihad Paşa Hasan Çelebi nahiyesinde şakiler tarafından soyulur, şakilerin üçü meyyiten, dördü hayyen tutulduğu ve aldıkları paraları aynen iade edildiği halde Nihad Paşa Akçadağ Kaymakamı Emin Beyle bir zabit gönderilir. Bunlar şakileri bırakarak, etraftaki zengin rençberleri toplarlar dayakla iki bin beş yüz kırmızı lira cebren, kahren Sazlıca, Kurşunlu, Kızılyatak, Gürcan, Hekimhan ve daha sair kariyelerden tahsil edilmiştir ve yirmi beş hane ihrak ve bir çok davar, öküz satılarak altmış hane kâmilen mahvedilmiştir. Bu cihetler hiç tahkikat yapılmamıştır. Bu, ahaliden alınan paraların tahkikatını teklif eylerim.

Malatya Mebusu
Feyzi

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendim, takririmi izah edeceğim. (Reye sesleri, gürültüler)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Adliye Encümeni mazbatasının kabuliyle ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eyleriz.

Mersin	Dersim
Salâhaddin	Mustafa
Malatya	Diyarbekir
Reşid	Hamdi
Kütahya	Genç
Besim Atalay	Ali Vasıf
Erganî	Denizli
Sırrı	Mazlum Baba
Sivas	Trabzon
Vasıf	Ali Şükrü

Malatya
Hacı Bedir

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Meseleyi kapatırsanız İnşallah mesul olursunuz.

Riyaseti Celileye

Nihad Paşa Mebus olmayıp bir askeri kumandanı olduğu cihetle müşarünileyh hakkındaki evrakın Heyeti Celilece müzakeresine mahal olmadığı ve evrakın icrayı icabı zımnında Müdafaai Milliye Vekâletine havalesini teklif eylerim.

Kütahya
Cemil

REİS — Efendim; takrirlerin birisi evrakın, Adliye Encümenine iadesi, diğeri de mahkemeye tevdiidir ki; Mustafa Lutfi Beyin, Şahin Efendinin Adliye Encümenine tevdiidir. (Gürültüler) Takrirleri daha reye koymadım.

. . . . . (Ayıntap) — Bu takrir hakkında iki lâkırdı söyleyeceğim.

REİS — Efendim; sonra söylersiniz. Reye koymadım. Sonra efendim. İkinci takrir; Ali Rıza Beyin, Salâhaddin Beyin takrirleridir.

(Salâhaddin Bey ve rüfekasının takriri tekrar okundu.)

REİS — Bir takrir daha var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, Adliye Encümeni mazbatasının reye konmasını teklif eylerim.

22 . 7 . 1338
İstanbul
Ali Rıza

REİS — Müzakerenin kifayeti ile Adliye Encümeninin mazbatasının reye vazını teklif ediyorlar. Adliye Encümeni Reisi, encümene mütaallik hususattan dolayı bir söz söylemek istiyor. Tasvip ederseniz söyleyecek. (Gürültüler)

EMİN BEY (Canik) — Şimdi efendim, Lutfi Beyefendi arkadaşımız Adliye Encümenini itham altında bıraktılar ve beyanı teessüf ettiler. Lutfi Beyefendi bu meselede müddei sıfatındadır. Kendi arzu ve emellerine karar verilmediği için mi teessüf ediyorlar? Böyle ise bu teessüfe karşı beyanı teessüf ederim ve kendilerine ret ederim. Müsaade buyurunuz beyefendiler, izah edeyim. (Lutfi Beye hitaben) Ben sizi kemâli hürmetle dinledim, encümeniniz vazifesini yapmaktan başka hiç bir şey yapmamıştır. Ali Cenani Beyefendi arkadaşımızın imaen söyledikleri gibi, hiç bir zaman encümen bu meselede şahsi tesir altında kalmamıştır, kalmaz ve kalamaz. Hiç bir itibarla bu tesir mevzuubahis olamaz. Şahsım ve arkadaşlarım namına söylemekten hiç bir vakit çekinmem. Beyefendiler; siz bize bu meselenin tetkiki için göndermediniz, rica ederim. Okuyayım niçin gönderdiniz? Bu evrak buraya geldiği vakitte, uzun müzakere cereyan etti. Hattâ Ali Süruri Bey biraderimizin bu meselenin tarafımızdan tetkik edilemeyeceğini ve çünkü meni muhakeme kararı olduğunu ve bizim tetkik ve temyize salâhiyetimiz olmadığını beyan buyurdular, ki gayet doğrudur ve kanunidir; o takrir de kabul edilerek encümene iade edildi. O takrirde Ali Cenani Bey buyuruyorlardı; Meclis teşrii ve icrai salâhiyeti haiz olmasına binaen Nihad Paşa hakkında vaki olan ithamata dair tahkikat icrası için vaki olan karar üzerine hâsıl olan netice bizzat evrakı tetkik etmek suretiyle kesbi ittilâ etmesi lâzım olduğundan, encümene gönderilmesi... Evrakın celbiyle encümende tetkiki,

Rica ederim, kesbi ittilâ etmek üzere encümene gönderiyorsunuz ve binaenaleyh encümen, encümeniniz kesbi ittilâ etmiş ve tahkikatın kâfi olduğunu görmüş ve size arz etmiştir. Adliye Encümeninden başka ne istiyorsunuz?

REİS — Efendim, Ayıntap Mebusu Şahin Beyin takririni reyinize vazediyorum.

ABDÜLKADİR KEMÂLİ BEY (Kastamoni) — Efendim, alenî celsede takrir okunsun. Eğer bizim ittihaz edeceğimiz kararlar indelicap Nihad Paşanın aleyhindeki ithamatı refedecekse tarihe karşı mesuliyet altında kalacaksınız. Onun için rica ederim, düşünerek rey veriniz. Buna çok dikkat edip ona göre reyimizi verelim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — [illegible] dair hiç bir kayıt yoktur. Meni muhakemeye karar verilebilir. Ledelhace ittihaz edilen bu karar, meni muhakeme ve ademi mesuliyet tarzında. Fakat, encümen

tayini muameleye mahal olmadığına karar vermiş. Encümen, zannederim ki, tayini muameleyi mucip olmadığı... (Hayır sesleri) O zat hakkında eğer takibatı kanuniye icabediyorsa ki böyle şey yoktur o zaman tayini muameleye hacet kalmamış olur.

REİS — Adliye Encümenine iadesine dair Şahin Efendi ile rüfekasının takriri veçhile encümene iadesini kabul edenler lutfen el kaldırsın... Kabul edilmedi, efendim.

Siverek Mebusu Lütfi Efendinin takriri vardır. Mahkemei aidesine verilmesini teklif ediyor. Kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Ret edilmiştir efendim.

Efendim Malatya Mebusu Feyzi Efendinin takriri vardır tekrar okutuyorum

(Takrir tekrar okundu.)

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Takririmi arzedeyim.

REİS — Hayır efendim.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İzahatım var, takririmi izah edeceğim.

Efendiler bir topçu zabiti, bir kaymakam, seksen tane asker alıp Nihad Paşa bir köye gidip, yirmi beş tane köy yabarsa, ondan sonra, oranın en büyük ağalarını getiripte döve döve para alan adamı. Bu gün ben teker teker söylüyorum. Meselâ... üç yüz kırmızı lira aldılar döve döve.

BİR MEBUS — Kim aldı?

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Diktatör Nihad Paşa Hazretlerinin seksen tane askerle gönderdiği topçu zabiti.

REİS — Diktatör Hazretleri yoktur.

FEYZİ EFENDİ — Peki efendim, geri aldım. Nihad Paşa Hazretleri Kızılyatak'ta bir (Gülbahar) diyorlar. Bu adamı dört gün hapsettiler, ekmek su vermediler. Bin beş yüz lira aldılar. Şimdi bu bir cürümdür. Bu cürmü söylüyorum. Eğer bu cürüm haksız ise ben iftira ediyorum. İftiramdan dolayı onun göreceği cezaya razıyım, ben gideyim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey yeniden müzakere açılmış ise biz de söyliyelim.

FEYZİ EFENDİ (Devamla) — Efendiler; bu iftira ise onun alacağı cezayı bana veriniz. Yoksa bu adamın cezasını verin. O herifler üç senedir yazdılar, çizdiler, Dahiliyeye. Hiç kimse itibara almadı. Dahiliyeye dosyalarla telgraflar geldi, maalesef hiç bir şey olmadı. Efendiler siz de burada bu gün nazarı ehemmiyete almazsanız o milletin hali ne olacak efendiler? Efendiler; bu gür bir yüzüğü vardır. İki yüz elli liraya almışlardır. Hırsızı da tuttular, hırsızdan aldılar, yine mahkemeye gönderdiler. Ben parasını aldım yüzüğü istemem diyor. Elyevm yüzük mahkemededir. Rica ederim, iki yüz elli liraya aldığı bir yüzüğü kendisine iade ediyorlar, ben yüzüğü istemem diyor. Bu gün elli lira eden yüzüğe iki yüz elli lira aldı. (Kâfi sesleri, şiddetli gürültüler). İsmet Efendi namında bir adamı getiriyor, hapsediyor. İki yüz seksen dört lirasını almıştır. Ben tahkikatın ikmâl ve itmamını teklif ediyorum.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Efendim Feyzi Efendinin dediği mesele şahsı hakkındadır. O mesele de Adliye Vekâleti geniş takîbat yapsın.

REİS — Efendim, Adliye Encümeni mazbatasının tayini esami ile reye vazı hakkında takrir var. (Hayır sesleri) Tayini esami ile reye vazediyorum. Efendim Adliye Encümeni mazbatasını kabul edenler, beyaz, etmiyenler kırmızı versinler.

Efendim celsei hafiyeye ait bir şey kalmadı. Celsenin aleni olmasını reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.